

Tweedegraadslerarenopleiding

10
voor
de
leraar

Kennisbasis Maatschappijleer

versie september 2017 | ingangsdatum studiejaar 2018-2019

Voorwoord

Vanaf 2016 hebben lerarenopleiders over de volle breedte van de lerarenopleidingen in verschillende fasen met veel enthousiasme gewerkt aan de herijking van de 62 kennisbases die sinds 2008 ontwikkeld zijn. Voor u ligt het mooie resultaat van de gezamenlijke inspanningen.

De kennisbases zijn herijkt op zowel de inhoud, het niveau als de breedte van de vakkennis. Daar waar mogelijk is samenhang aangebracht tussen de kennisbases die een inhoudelijke en vakoverstijgende verwantschap kennen. De inhoud van elke kennisbasis is uiteindelijk gevalideerd door het werkveld en externe inhoudelijke deskundigen. Het resultaat is in overeenstemming met landelijke eisen.

De lerarenopleidingen kunnen tevreden terugkijken op een periode waarin zij veel hebben gediscussieerd, geschaafd en bijgesteld. Een periode waarin lerarenopleiders intensief hebben nagedacht over hun vak, de didactiek en het minimale niveau dat een startbekwame leerkracht moet beheersen. Met de inzet van zoveel betrokken mensen wordt dit eindresultaat breed gedragen.

Al deze activiteiten hebben ook nog iets anders opgeleverd. Het bracht collega's van diverse instellingen met elkaar in contact. Ze kregen gelegenheid om met vakgenoten te discussiëren en daarmee hun eigen expertise aan te scherpen. De samenwerking geeft een impuls aan de betrokkenheid van de lerarenopleiders bij de kwaliteitsverbetering en hun professionalisering.

Permanente kwaliteitszorg is essentieel voor de maatschappelijke opdracht. De kennisbases leveren daarvoor de ijkpunten aan. Het zijn geen statische documenten en blijven met enige regelmaat bijstelling nodig hebben vanwege vakinhoudelijke veranderingen, pedagogisch-didactische eisen, maatschappelijke ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht. Dat houdt het gesprek over de inhoud van de lerarenopleidingen volop in leven en draagt daarmee bij aan de kwaliteitsslag die met het ontwikkelen van de kennisbases wordt beoogd.

De lerarenopleidingen weten elkaar beter te vinden en pakken uitdagingen gezamenlijk op. Hiermee dragen zij bij aan een goede opleiding voor de nieuwe generatie leraren en het onderwijs in Nederland.

Ik dank allen die hieraan hebben bijgedragen.

mr. Thom de Graaf,
voorzitter Vereniging Hogescholen

Inhoud

Voorwoord	2
1 Inleiding	4
2 Ontwikkeling kennisbases	5
2.1 Versterken kenniscomponent	5
2.2 Systeem van kennisborging	5
2.3 Ontwikkeling en herijking kennisbases	5
3 Toelichting en verantwoording kennisbasis tweedegraadslerarenopleiding Maatschappijleer	7
3.1 Maatschappelijke context	7
3.2 Relatie met andere kennisbases	12
3.3 Verantwoording keuzes	13
3.4 Opbouw kennisdomeinen	15
4 Beschrijving kennisdomeinen	16
5 Redactie en validering	55
5.1 Redactieteam	55
5.2 Valideringsgroep	55
Bijlage	
Uitgangspunten kennisbases	56
Colofon	59

1 Inleiding

Voor u ligt de herijkte kennisbasis van de tweedegraadslerarenopleiding Maatschappijleer. Deze kennisbasis beschrijft wat minimaal van een startbekwame leraar aan vakinhoud, vakspecifieke kennis en het bijbehorende niveau mag worden verwacht, ongeacht de instelling waar de student is opgeleid. Het afnemende scholenveld en externe inhoudelijk deskundigen hebben bijgedragen aan de validering van de inhoud van deze kennisbasis.

Deze herijkte kennisbasis is geldig met ingang van het studiejaar 2018-2019 en is in eerste instantie bedoeld voor de lerarenopleiders zelf, maar ook voor hun studenten of externe belanghebbenden.

De kennisbasis is als volgt opgebouwd:

Ontwikkeling kennisbases

In het hoofdstuk *Ontwikkeling kennisbases* is algemene informatie opgenomen over de aanleiding, ontwikkeling, inhoud en herijking van de verschillende kennisbases.

Toelichting en verantwoording

In het hoofdstuk *Toelichting en verantwoording* geeft het redactieteam van de kennisbasis een toelichting op de totstandkoming van de herijkte kennisbasis en legt het verantwoording af over de gemaakte keuzes.

Beschrijving kennisdomeinen

In het hoofdstuk *Beschrijving kennisdomeinen* zijn de vakinhoudelijke en vakdidactische (sub)domeinen opgenomen evenals het minimale niveau waarop de student de (sub)domeinen moet beheersen.

Redactie en validering

In het hoofdstuk *Redactie en validering* vindt u een overzicht van de redactie- en valideringsleden die betrokken zijn geweest bij de herijking van deze kennisbasis.

In de bijlage zijn de uitgangspunten bij het herijken van de kennisbases opgenomen.

2 Ontwikkeling kennisbases

2.1 Versterken kenniscomponent

In de eerste jaren van dit millennium stond met name de kwaliteit van de kenniscomponent van de lerarenopleidingen ter discussie. Als antwoord op de brede kritiek op de vakinhoudelijke en vakdidactische kwaliteit van de lerarenopleidingen presenteerde staatssecretaris Van Bijsterveldt in 2008 de nota *Krachtig meesterschap, kwaliteitsagenda voor het opleiden van leraren 2008-2011*. De Vereniging Hogescholen onderschreef de opgenomen doelstellingen die gericht zijn op een hogere kwaliteit van de lerarenopleidingen. Eén onderdeel van de kwaliteitsagenda betreft de verbetering van de vakinhoudelijke kwaliteit van de lerarenopleidingen. 'Het eindniveau van de opleidingen wordt duidelijk vastgelegd. Hiertoe ontwikkelen de opleidingen in samenwerking met het afnemende veld een gezamenlijke kennisbasis, eindtermen en examens'.

2.2 Systeem van kennisborging

De gezamenlijke lerarenopleidingen hebben met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap afspraken gemaakt over een systeem van borging gericht op de kenniscomponent binnen de opleiding. Gekozen is voor drie instrumenten: 1. Kennisbases 2. Landelijke kennistoetsen 3. Peer-review. De resultaten komen bottom-up en in eigen beheer met de lerarenopleider als centrale factor tot stand, maar wel met een stevig en onafhankelijk toezicht. Met als uiteindelijk doel dat elke startbekwame leerkracht minimaal dezelfde vakinhoudelijke kennis en vakspecifieke bekwaamheden heeft. Alle activiteiten voor de versterking van de kenniscomponent in lerarenopleidingen zijn ondergebracht in het programma *10voordeleraar*, onder de paraplu van de Vereniging Hogescholen. Het ministerie heeft voor de ontwikkeling en implementatie van de diverse instrumenten die *10voordeleraar* inzet om haar opdracht te verwezenlijken in de periode 2008-2017 een subsidie van € 25 miljoen beschikbaar gesteld.

2.3 Ontwikkeling en herijking kennisbases

Een kennisbasis omvat de beschrijving van de vakinhoudelijke, (vak)didactische en pedagogische kennis en (vakspecifieke) vaardigheden die een student aan het eind van de opleiding moet hebben. Bij de tweedegraadslerarenopleidingen is dit verdeeld over twee kennisbases: een specifieke vakkennisbasis met bijbehorende vakdidactiek en een generieke kennisbasis. In deze laatste gaat het om de algemene pedagogisch-didactische kennis en vaardigheden. Het kader van de kennisbasis legt een brede en gemeenschappelijke basis vast, maar biedt ook de individuele instelling ruimte voor een eigen profilering.

In de periode 2008-2011 hebben lerarenopleiders over de volle breedte van de hbo-lerarenopleidingen gezamenlijk de kennisbases ontwikkeld. Het afnemende scholenveld en externe inhoudelijk-deskundigen hebben bijgedragen aan de validering van de inhoud. In totaal zijn 62 kennisbases opgesteld. De opleidingen hebben, na validatie van de kennisbasis, hun onderwijsprogramma aangepast.

Vakinhoudelijke veranderingen, maatschappelijke ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht maken het wenselijk dat iedere kennisbasis met enige regelmaat wordt beoordeeld op de inhoud en waar nodig wordt aangepast. Dit maakt ook deel uit van de afspraken met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. In het studiejaar 2015-2016 is gestart met het herijken van de eerste kennisbases.

De kennisbases zijn door lerarenopleiders herijkt op zowel de inhoud, het niveau als de breedte van de vak kennis. Daar waar mogelijk is samenhang aangebracht tussen de kennisbases die inhoudelijk en vakoverstijgende verwantschap kennen. De inhoud van de kennisbases is uiteindelijk gevalideerd door het werkveld en door externe inhoudelijke deskundigen. Ze zijn daarmee in overeenstemming met landelijke eisen.

Het herijkingsproces is zodanig vormgegeven dat iedereen die betrokken is bij een vak of opleiding gevraagd of ongevraagd mee kon denken zodat er een breed draagvlak ontstaat. De kennisbasis is een weerslag van wat de lerarenopleidingen, het afnemende werkveld en het specifieke wetenschapsgebied verwacht aan inhoud en niveau van een startbekwame leraar.

Een kerngroep met lerarenopleiders van de verschillende instellingen is gestart met het inventariseren van de herijkingswensen. Deze wensen zijn samengesteld op basis van ideeën, wensen en ontwikkelingen die effect hebben op de nodige vak- en vakdidactische kennis van de aankomende leraar. De kerngroepen hebben als legitimatie collega-docenten uit de eigen instelling, de landelijke vakoverleggen, de constructieteams van de landelijke kennistoetsen en/of de peer-reviewgroepen, studenten en alumni geconsulteerd. De ervaring met de implementatie van de bestaande versie van de kennisbasis is hierbij een belangrijk referentiepunt geweest.

De herijkingswensen zijn vervolgens getoetst aan de laatste wetenschappelijke inzichten binnen het vak, aan de ontwikkelingen in het werkveld en aan veranderingen op het gebied van beleid. Het definitieve herijkingsvoorstel is vastgesteld door een vaststellingscommissie waarin onder andere het landelijk directeurenoverleg tweedegraadslerarenopleidingen (ADEF) en het afnemende werkveld is vertegenwoordigd. Hun specifieke taak was erop toe te zien dat de vastgestelde procedure juist is gevolgd. Zo hebben ze bijvoorbeeld bekeken of alle belanghebbenden afdoende zijn gehoord en of de gemaakte keuzes voldoende zijn toegelicht.

De schrijfgroep is na vaststelling van het herijkingsvoorstel door de vaststellingscommissie aan de slag gegaan met het herschrijven van de kennisbasis. Onder leiding van het landelijk directeurenoverleg tweedegraadslerarenopleidingen (ADEF) is het opgeleverde concept gevalideerd door vertegenwoordigers van het werkveld, van de wetenschap en van eventuele vakverenigingen. Voor een aantal kennisbases is ook het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) geraadpleegd. Na verwerking van de opmerkingen zijn de herijkte kennisbases met een positief advies van het landelijk directeurenoverleg door de *Stuurgroep lerarenopleidingen* vastgesteld.

3 Toelichting en verantwoording kennisbasis tweedegraadslerarenopleiding Maatschappijleer

3.1 Maatschappelijke context

Maatschappijleer bestudeert de structuren en processen van maatschappij en politiek in hun onderlinge verhouding. Het vak maatschappijleer handelt daartoe over sociale en politieke verschijnselen en vraagstukken die vanuit een sociaal-wetenschappelijke invalshoek bestudeerd worden (Olgers et al., 2010). Deze omschrijving lichten we nader toe.

Sociale en politieke verschijnselen en vraagstukken

Deze verschijnselen en vraagstukken voldoen aan onderstaande kernmerken:

- Veelal zijn het verschijnselen en vraagstukken die verband houden met de wijze waarop mensen hun samenleving inrichten. Het zijn vraagstukken die telkens, onafhankelijk van tijd of plaats, terugkeren en waar elke samenleving haar eigen oplossing voor vindt, mede door bestuurlijk-politiek handelen.
- Het zijn veelomvattende vraagstukken of problemen in de samenleving, kwesties die grote groepen mensen als ongewenst zien of waarbij zij betrokkenheid ervaren.
- Het vraagstuk of verschijnsel houdt de mogelijkheid in van conflict. Mensen zullen bij problemen, ongewenste situaties, niet lang passief afwachten, maar op een goed moment hun onvrede kenbaar maken. Er zijn daarbij meningsverschillen over de aard, omvang, oorzaak of oplossing van deze problemen, er zijn tegenstellingen tussen waarden en belangen.
- Groepen mensen kunnen op diverse manieren met het vraagstuk te maken krijgen. Enerzijds kunnen zij direct betrokken zijn bij het vraagstuk: ze ondervinden in hun dagelijks leven de gevolgen van maatschappelijke verschijnselen en problemen. Anderzijds kunnen zij indirect betrokken zijn: zij brengen dan voor het vraagstuk interesse op, het vraagstuk trekt hun belangstelling.
- In de verschijnselen en vraagstukken kan min of meer een interne samenhang worden aangebracht. Dit wil zeggen dat een reeks problemen te bestempelen is als één samenhangende maatschappelijke kwestie (veiligheid, diefstal en geweld hebben bijvoorbeeld gemeen dat ze alle normoverschrijdend gedrag van een samenleving betreffen, en zo onder het vraagstuk 'criminaliteit' vallen).

Kenmerkend voor maatschappijleer is ten eerste dat genoemde sociale en politieke verschijnselen en vraagstukken als lesonderwerpen integraal aan de orde komen. Het vak is uniek omdat leerlingen alleen bij maatschappijleer onderwerpen als politiek en bestuur, criminaliteit, pluriforme samenleving, socialisatievraagstukken of media als examenstof krijgen aangeboden.

Sociale wetenschappen

De uniciteit van maatschappijleer zit, als gezegd, in het behandelen van genoemde verschijnselen en vraagstukken, maar ook in de sociaalwetenschappelijke bestudering daarvan. Maatschappijleer maakt gebruik van sociologie en

politicologie, alsmede een aantal ondersteunende wetenschappen, zoals rechtswetenschappen, culturele antropologie, bestuurskunde, communicatiewetenschappen en sociale psychologie.

Door deze benadering ontstaat een specifieke analyse van vraagstukken. Het vak is, in het verlengde van die wetenschappen, te zien als een zoektocht naar een verklaring van en wetmatigheden in het menselijk samenleven. Gebruikmaking van sociaalwetenschappelijke inzichten helpt mensen bij het begrijpen en verklaren van sociale en politieke verschijnselen en vraagstukken en de problemen die daarbij spelen. Met sociaalwetenschappelijke analyse kunnen leerlingen en leden van de samenleving bij sociale en politieke vraagstukken:

- begrijpen hoe een samenleving is ingericht, de complexiteit daarvan inzien;
- de betrokkenheid van mensen beschrijven;
- de belangen, waardentegenstellingen en eventuele conflicten in en bij genoemde vraagstukken doorgronden;
- de belangstelling voor en urgentie van de vraagstukken plaatsen;
- begrijpen hoe bestuurlijk handelen mogelijke oplossingen aandraagt.

Hierdoor zijn zij beter in staat om na te denken over hun eigen betrokkenheid en de oplossingen voor dergelijke vraagstukken. Leerlingen en leden van de samenleving kunnen zo besluiten zelf daarin een actieve rol te spelen, als burger te participeren.

De ordening van sociaalwetenschappelijke theorieën en begrippen gebeurt bij maatschappijleer volgens de zogenaamde benaderingswijzen of invalshoeken. Er worden vier invalshoeken gehanteerd: de politiek-juridische, de sociaal-economische, de sociaal-culturele en de veranderings-/vergelijkingsinvalshoek.

Tabel 1 Kern van de benaderingswijzen maatschappijleer

Benaderingswijze	Kern
Politiek-juridisch	Bestuur, rechtsstaat, staat, rechtsorde, beleid, politieke besluitvorming, politieke actoren, democratie, macht, politicologische en bestuurlijke theorieën over deze punten.
Sociaal-economisch	Economische actoren, functies, belangen, organisaties, instituties, sociale structuur, sociale ongelijkheid, sociale posities en sociale rollen, sociologische theorieën over deze punten.
Sociaal-cultureel	Cultuur, waarden en normen, gedrag, beeldvorming en beïnvloeding, socialisatie, visies, sociologische, antropologische en sociaalpsychologische theorie over deze punten.
Verandering en vergelijking	Veranderingen in de tijd in sociale en politieke vraagstukken, sociologische, politicologische theorie, met gebruikmaking van historische inzichten over deze punten. Vergelijkingen tussen sociale en politieke vraagstukken in de Nederlandse samenleving en andere samenlevingen, sociologische en politicologische theorie, met gebruikmaking van en geografische inzichten over deze punten.

Zo blijkt dat de veranderings-/vergelijkingsinvalshoek twee deelvalshoeken kent: de historisch-vergelijkende en de geografisch-vergelijkende. Met deze twee deelvalshoeken maakt het vak gebruik van, en vormt zo een koppeling met, de vakken geschiedenis en aardrijkskunde.

Deze benaderingswijzen en de sociaalwetenschappelijke theorie als zodanig komen in domein 1 van deze kennisbasis aan de orde. Door deze benaderingswijzen kunnen we diverse sociaalwetenschappelijke disciplines tegelijk en door elkaar gebruiken. Bij bijvoorbeeld de sociaal-culturele benaderingswijze kunnen sociologische, antropologische en sociaalpsychologische theorie bij elkaar staan.

Maatschappijleer in de opleiding en het onderwijs

De naam 'maatschappijleer' verwijst in deze kennisbasis naar diezelfde naam in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs. Daarmee wordt bepaald dat er een hbo-opleiding is tot tweedegraadsdocent in dit vakgebied. De hbo-bachelor die deze opleiding afrondt, krijgt een getuigschrift met deze naam. Maar in het tweedegraadsveld komen schoolvakken voor die niet precies dezelfde naam kennen. De lerarenopleidingen maatschappijleer zijn echter wel gericht op deze schoolvakken. Het betreft de volgende:

- maatschappijleer (verplicht vak voor alle vmbo-leerlingen);
- maatschappijkunde als examenvak in het vmbo.

De opleiding Maatschappijleer bereidt de studenten ook voor op deze specifieke situaties:

- De tweedegraadsdocent maatschappijleer mag onder bijzondere omstandigheden lesgeven in mens- en maatschappij in de onderbouw van het vo.
- Maatschappijleer en burgerschap in het mbo vertonen een sterke verwantschap, waarbij het voor de hand ligt dat leraren die een opleiding Maatschappijleer hebben afgerond, dit geven.

In deze kennisbasis omvatten we de kennisdomeinen die in al deze gevallen bruikbaar is voor genoemde vakgebieden en docenten daarin. De naam van deze kennisbasis verwijst echter naar de opleidingen Maatschappijleer die dit aanbieden.

Belang van maatschappijleer en burgerschap voor leerlingen

Maatschappijleer heeft als centraal doel om leerlingen te begeleiden bij het ontwikkelen van gegronde inzichten over oorzaken, gevolgen, oplossingsrichtingen en perspectieven op politieke en sociale vraagstukken. Daarmee is maatschappijleer een belangrijk vak voor het ontwikkelen van democratisch burgerschap. Het schoolvak maatschappijleer en de taak van onderwijs om bij te dragen aan burgerschap zijn dan ook niet los van elkaar te zien.

Maatschappijleer kent zo het volgende belang (aansluitend bij de begrippen 'substantiële rationaliteit' en 'functionele rationaliteit' van Mannheim):

- Het belang van maatschappijleer is eerst substantieel van aard. Leerlingen moeten leren zich te verhouden tot de samenleving, politiek en bredere wereld (Wilschut en Nieuwelink, 2016). Iedere burger zou in hoofdlijnen niet alleen de geschiedenis van een samenleving moeten kennen, of kennis moeten hebben van het cultureel erfgoed. Ook het functioneren van de samenleving, politiek en democratie hoort bij deze vanzelfsprekende basiskennis. Iedereen behoort kennis te hebben van en na te denken over de manieren waarop samenlevingen functioneren en wat democratie betekent. Leerlingen moeten daarom leren welke sociale structuren er bestaan, welke politieke opvattingen (daarover) voorkomen, op welke manier de overheid

functioneert en wat voor opvattingen daarover bestaan, wat instituties zijn, wat de rol van waarden en opvattingen in een samenleving kunnen zijn, welk soorten gedrag voorkomt, alsmede de samenhang in dit alles. Deze kennis is substantieel omdat deze, zoals beschreven, voor alle leden van de samenleving vanzelfsprekend zou moeten zijn.

- Daarnaast heeft maatschappijleer een functioneel belang. Het schoolvak maatschappijleer en maatschappijkunde en burgerschap op het mbo vormen grotendeels een studie naar structuren van en processen in maatschappij en politiek. Ze brengen leerlingen begrip over deze structuren bij. Dat levert hen ook direct nuttige informatie op. Zij kunnen de dagelijkse gebeurtenissen in samenleving en actualiteit om hen heen beter begrijpen en daarover meepraten. Zij kunnen het maatschappelijk en politiek debat over sociale en politiek kwesties beter volgen en daaraan meedoen. Zij kunnen zo beter hun eigen positie innemen en op grond daarvan zelf betere (politieke) keuzes maken. Wetenschappelijke studies (Wilschut & Nieuwelink, 2016) hebben aangetoond dat politieke kennis een belangrijke voorwaarde is voor politieke participatie en de ontwikkeling van burgerschapshoudingen. Omdat maatschappijleer elementaire kennis aanlevert over burgerschap, democratie, rechtsstaat en politiek vervult het een belangrijke functie voor leerlingen en de samenleving als geheel.

Maatschappijleer en burgerschap

In de diverse notities (Onderwijsraad, 2003; Onderwijsraad, 2012; Bron, 2006) staat nadrukkelijk dat de wettelijke verplichting tot burgerschap niet in één schoolvak post moet vatten, maar dat de school als geheel, met bijdragen van alle schoolvakken, tot een versterkt burgerschap zou moeten leiden. Maar de herijkingsgroep van de kennisbasis maatschappijleer constateert het volgende:

- Het idee dat burgerschap onderdeel van de gehele school zou moeten zijn, heeft vooral betrekking op het ontwikkelen van burgerschapshoudingen en -vaardigheden. Hiervoor speelt een open pedagogisch klimaat en een dialogische didactiek een centrale rol. Bij alle vakken kan dit terugkomen, maar zeker bij maatschappijleer ligt het voor de hand dat docenten verwante pedagogisch-didactische strategieën hanteren. Burgerschapskennis is veel minder een onderdeel dat overal terugkomt, maar maakt deel uit van enkele vakken, vooral geschiedenis, aardrijkskunde en maatschappijleer.
- Vele onderwijsinhouden die in de aangehaalde notities als onderdeel van burgerschap staan genoemd, zijn traditioneel onderdeel van maatschappijleer. Het gaat dan om inhouden die als een sociaal en politiek vraagstuk te boek staan. Denk daarbij aan vraagstukken als politiek, de democratische rechtsstaat, pluriforme samenleving, media, de rol van instituties en organisaties bij cultuur en socialisatie en de controversen die rond deze thema's voorkomen. Dergelijke thematiek is, door haar sociale en politieke dimensie (maatschappijleer als de representant van de sociale wetenschappen) nagenoeg uniek in dit schoolvak uitgewerkt.
- Daarnaast zijn de huidige burgerschapscompetenties in het mbo ontwikkeld uit maatschappijleer en vervingen zij de maatschappelijk culturele kwalificaties die voor die tijd golden. Dit waren eindtermen, waarover alleen bevoegde maatschappijleerdocenten konden lesgeven. Burgerschap in het mbo staat zo in de traditie van maatschappijleer.

- Maatschappijleer (zie de toelichting op het vak hierboven) heeft de bedoeling dat leerlingen participeren in de samenleving. De kennis en vaardigheden in deze kennisbasis zijn onontbeerlijk voor deze vorm van burgerschap.

Let wel:

1. *Maatschappijleer richt zich primair op de kennis en vaardigheden van burgerschap; houdingen krijgen meer indirecte aandacht. In domeinen van de kennisbasis brengen we dit verder onder woorden.*
2. *Bij maatschappijleer ligt het accent vooral op het meso- en macroniveau van de maatschappij als geheel, waarbij het microniveau, de leefwereld van de kinderen, zeker als uitgangspunt kan gelden.*

De inhoudelijke overlap tussen maatschappijleer en burgerschap is, puur gekeken naar onderwerpen en benadering, sterk. Vandaar dat de herijkingsgroep deze kennisbasis van belang acht voor docenten maatschappijleer en docenten burgerschap in het mbo. Daarnaast zal elke docent die aan burgerschap bijdraagt, in elk schooltype, van deze kennisbasis nut kunnen hebben.

Maatschappijleer en mens en maatschappij

De kerndoelen mens en maatschappij, in de onderbouw van het voortgezet onderwijs, vervangen de vroegere, afzonderlijke kerndoelen van aardrijkskunde, economie en geschiedenis. De huidige mens- en maatschappijkerndoelen verwijzen naar leerstof die verwant is met maatschappijleer. Maatschappijleer/-kunde borduurt daar in de bovenbouw op voort. Leerlingen moeten, volgens de kerndoelen mens en maatschappij, actuele maatschappelijke vraagstukken kunnen bestuderen, weten hoe de democratie en het politieke bestel functioneert, leefwijzen en cultuur kunnen vergelijken. Ook deze kerndoelen zijn geformuleerd om maatschappelijke participatie van de leerling te bevorderen (in de geest van burgerschap).

Genoemde onderwerpen krijgen vervolgens in maatschappijleer en maatschappijkunde een verdere uitwerking en verdieping. De kennisbasis maatschappijleer omvat domeinen op dit terrein, die zo overlap met de kerndoelen mens en maatschappij vormen, waarbij uiteraard wel het maatschappijleerperspectief van de benaderingswijzen geldt. Maar daarmee staan in deze kennisbasis zeker eindtermen die een relatie tonen met onderbouwleerstof. De beheersing van deze kennisbasis stelt docenten zo in staat les te geven over deze domeinen, niet alleen bij maatschappijleer en maatschappijkunde, maar ook in de onderbouw, bij mens en maatschappij.

We maken in deze kennisbasis ook een andere verbinding met geschiedenis, aardrijkskunde en mens en maatschappij. De vergelijkende benaderingswijze van maatschappijleer valt uiteen in een historisch vergelijkende en een geografisch vergelijkende invalshoek. We kijken bij een sociaal en politiek vraagstuk naar, voor dat vraagstuk, kenmerkende gebeurtenissen in het verleden of in andere samenlevingen. Daarbij is het vraagstuk zelf het uitgangspunt, maar op deze wijze maken we wel, in zeer grote lijnen, gebruik van historische en geografische inzichten. Daarmee maken studenten maatschappijleer terloops ook kennis met deze vakgebieden.

3.2 Relatie met andere kennisbases

Het curriculum van de tweedegraadslerarenopleidingen is gebaseerd op twee kennisbases die samen het fundament voor goed leraarschap vormen. Naast de hier beschreven vakspecifieke kennisbasis kennen we nog de generieke kennisbasis. De generieke kennisbasis legt de conceptuele kennis vast waarover de startbekwame docent dient te beschikken aan het einde van de tweedegraadslerarenopleiding. Het betreft specifiek 'het weten' met betrekking tot het leren en het zich verder kunnen ontwikkelen in het beroep van leraar: het meesterschap van de docent.

Binnen het onderwijs wordt van elke docent een inspanning gevraagd om bij te dragen aan de taalvaardigheid van de leerlingen. Taal speelt dan ook bij alle vakken op school een grote rol. Het geven van instructies en uitleg, het lezen van een tekst, samenwerken aan een opdracht - alles gebeurt met behulp van taal. Leerlingen zijn in vaklessen (vak)taal aan het verwerven. Hierbij gaan taalontwikkeling en begripsontwikkeling hand in hand. De didactische benadering die taal- en vakleren combineert, heet Taalgericht vakonderwijs (of Taalontwikkelen vakonderwijs). Hoewel niet specifiek aangegeven in deze kennisbasis moet elke leraar hier goed van doordrongen zijn. Bij Taalontwikkelen onderwijs komen de drie pijlers van taalgericht vakonderwijs naar voren: context, taalsteun, en interactie. De taalontwikkeling komt tijdens (vak)lessen in verschillende contexten naar voren; het betreft zowel Dagelijkse Algemene Taalvaardigheid (DAT) als Cognitieve Academische Taalvaardigheid (CAT), waarbij woordenschatontwikkeling en taalontwikkeling (vooral ook van vaktaal) vaak onbewust een impuls krijgt. Taalgericht lesgeven komt naar voren bij de gebruikte vakdidactische werkvormen en de taalgerichtheid van toetsen en beoordelen. Bij bewust taalgericht onderwijs worden de doelen van taalontwikkeling meegenomen en kunnen expliciet worden geformuleerd.

Met de diverse schrijfgroepen is overleg geweest over vergelijkbaarheid van format en terminologie. Met name over het onderwerp 'burgerschap' is verschillende keren overleg geweest met schrijfgroepen van de andere mens- en maatschappijvakken, die dit onderwerp ook in de kennisbasis hebben opgenomen.

Deze vakspecifieke kennisbasis zorgt ook voor doorlopende leerlijnen daar waar dit van toepassing is. Voor deze kennisbases geldt dat voor de kennisbasis van de vakmaster Maatschappijleer.

3.3 Verantwoording keuzes

Verdeling van de domeinen

De kennisbasis kent een functieonderscheid tussen de volgende domeinen:

Tabel 2 Overzicht domeinen kennisbasis maatschappijleer

Domeinen	Functie
Domein 1	Dit domein bevat de sociaalwetenschappelijke basiskennis voor de bachelor-leraar maatschappijleer. In domein 1 komt dit op twee manieren tot uiting: <ol style="list-style-type: none"> 1. Met als ordeningsprincipes de omschreven benaderingswijzen, geven we per benaderingswijze wat de conceptuele kennis van de bachelor op dit terrein moet zijn. 2. In dit domein is eveneens de sociaalwetenschappelijk, methodologische basiskennis aan de orde.
Domeinen 2 t/m 8	In deze domeinen geven we de basiskennis die de bachelor van sociale en politieke verschijnselen en vraagstukken moet hebben. Het gaat dan om de verschijnselen en vraagstukken: <ul style="list-style-type: none"> - Domein 2 Politiek - Domein 3 Massacommunicatie en -media - Domein 4 Criminaliteit - Domein 5 Arbeid en verzorgingsstaat - Domein 6 Pluriforme samenleving - Domein 7 Cultuur en socialisatie - Domein 8 Internationale betrekkingen
Domein 9	In domein 9 staat de vakdidactische kennisbasis.

Formulering van het kennisniveau domeinen

Domeinen 1 tot en met 8

Bij deze domeinen kent elke samenhangende reeks van eindtermen telkens een aanvangszin en slotzin. Deze zinnen bepalen op welk niveau de eindtermen beheerst moeten worden. De aanvangszin luidt:

‘Docenten kunnen (...) toepassen. Zij kunnen beschrijven, herkennen, uitleg geven over, gebruikmaken van, verbanden zien in en/of voorbeelden noemen van: (...)’

De slotzin luidt:

‘Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.’

De bachelor moet dus bij alle eindtermen in deze domeinen niet alleen parate kennis hebben, maar ook hogere-orde kennis tonen. Deze kennisniveaus zijn gebaseerd op de taxonomie van Bloom, Anderson en Krathwohl.

Domein 9

De eindtermen in dit vakdidactische domein beginnen met deze zin:

‘(...) kunnen overzicht en ordening geven in en uitleg geven over de voor maatschappijleer en burgerschap vakspecifieke concepten en inhouden. Zij kunnen daartoe in materiaal voor leerlingen, scholen, ouders, inspectie en andere belanghebbenden een uitwerking geven van onderstaande zaken: (...)’

Bij dit domein wordt van de bachelors dus vooral productie en vaardigheid verwacht. Daarbij moeten zij ook in staat zijn leerlingen te activeren.

Structuur bij toepassing benaderingswijzen maatschappijleer: de subdomeinen

In de domeinen 1 tot en met 8 zijn de benaderingswijzen in eerste instantie het uitgangspunt. Deze benaderingswijzen zijn op hun beurt zelf weer opgesplitst in deelonderwerpen die voor de betreffende benaderingswijze het belangrijkste zijn. Deze systematiek zorgt ervoor dat er een reeks subdomeinen tot stand komt telkens met de volgende tekst (waarbij op de x een nummer van het betreffend domein kan worden ingevuld):

Tabel 3 Indeling subdomeinen kennisbasis maatschappijleer

Subdomeinen
x.1 Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving
x.2 Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische actoren
x.3 Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische aandachtsgebieden
x.4 Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische begrippen, concepten en theorieën
x.5 Politiek-juridische dilemma's en problemen
x.6 Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies
x.7 Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden
x.8 Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische begrippen, concepten en theorieën
x.9 Sociaal-economische dilemma's en problemen
x.10 Sociaal-culturele benaderingswijze: cultuur en visies
x.11 Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden
x.12 Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele begrippen, concepten en theorieën
x.13 Sociaal-culturele dilemma's en problemen
x.14 Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: sociale en politieke vraagstukken in de tijd
x.15 Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: sociale en politieke vraagstukken in de wereld

Binnen deze subdomeinen zijn vervolgens de eindtermen van deze kennisbasis gegeven. Dit leidt ertoe dat er in deze domeinen een consequente opbouw zit en de kennisbasis systematisch uitgewerkt wordt.

Aanvullend noemen we bij de eindtermen telkens ook nog kernbegrippen die een nadere ordening van de eindtermen leveren. In een enkel geval kunnen we bij de subdomeinen en kernbegrippen geen eindtermen genereren. Dan zijn deze subdomeinen en kernbegrippen voor de volledigheid wel opgenomen, maar in plaats van een eindterm volgt dan de mededeling: 'Geen zelfstandige, domeineigen inhoud'.

Burgerschap

Deze kennisbasis draagt in belangrijk mate bij aan burgerschap. In de domeinen 1 tot en met 8 maken we dit duidelijk door een apart subdomein *Burgerschap* (genummerd x.16) op te nemen. In de daarbij horende eindtermen laten we zien hoe het betreffende domein van belang is voor burgerschap.

3.4 Opbouw kennisdomeinen

De kennisbasis kent de volgende domeinen en subdomeinen:

Domein 1: Benaderingswijzen en sociale wetenschappen
Domein 2: Politiek
Domein 3: Massacommunicatie en -media
Domein 4: Criminaliteit
Domein 5: Arbeid en verzorgingsstaat
Domein 6: Pluriforme samenleving
Domein 7: Cultuur en socialisatie
Domein 8: Internationale betrekkingen
Domein 9: Vakdidactiek maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap

Bronnen

- Bron, Jeroen. (2006). Een basis voor burgerschap. *Een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs*. Opgevraagd van Enschede: <http://downloads.slo.nl/Repository/een-basis-voor-burgerschap.pdf>.
- Olgers, Ton, Otterdijk, Rob van, Ruijs, Gerard, Kievid, Jan de, & Meijs, Lieke (Red.). (2010). *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.
- Onderwijsraad. (2003). *Onderwijs en burgerschap*. Opgevraagd van Den Haag: <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2003/onderwijs-en-burgerschap/item666>.
- Wilschut, Arie, & Nieuwelink, Hessel. (2016). *Definities van burgerschap*. Amsterdam: HVA.

4 Beschrijving kennisdomeinen

Domein 1: Benaderingswijzen en sociale wetenschappen

Maatschappijleer vertegenwoordigt de sociale wetenschappen, vooral sociologie en politicologie. Het vak maakt ook gebruik van wetenschappen als culturele antropologie, sociale psychologie, bestuurskunde, communicatiewetenschappen en rechtswetenschappen. De tweedegraadsdocent maatschappijleer dient over de basiskennis van deze wetenschappen te beschikken.

De ordening van de sociaalwetenschappelijke theorie en begrippen gebeurt in het vak volgens vier benaderingswijzen of invalshoeken. Dit zijn: de politiek-juridische, de sociaal-economische, de sociaal-culturele en de veranderings-/vergelijkingsinvalshoek. De laatste kent weer een indeling in twee deelvalshoeken: de historisch-vergelijkende en de geografisch-vergelijkende. Met deze twee laatste invalshoeken maakt het vak gebruik van, en vormt zo een koppeling met, de vakken geschiedenis en aardrijkskunde.

Niet alleen sociaalwetenschappelijke theorie, maar ook sociaalwetenschappelijke methodologie hoort bij de kennis van de tweedegraadsdocent. Docenten maatschappijleer behoren niet alleen kennis te hebben van 'het wat' (de inhoud van de sociale wetenschappen), maar ook van 'het hoe' (de wijze waarop deze inhoud tot stand komen). Zo kunnen zij kritisch reflecteren op de theorie. In hoofdlijnen moeten zij bekend zijn met dit instrumentarium, mede ook omdat zij onderzoekjes van leerlingen moeten kunnen begeleiden (zie domein 9). Tevens kent elke hbo-opleiding een duidelijke onderzoekscomponent, die voor de docent maatschappijleer met kennis van de sociaalwetenschappelijke methoden en technieken wordt ingevuld.

Indicatoren van bachelorsniveau

Docenten kunnen politiek-juridische basisconcepten toepassen. Zij kunnen beschrijven, herkennen, uitleg geven over, gebruikmaken van, verbanden zien in en/of voorbeelden noemen van:

Subdomein 1.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving

Rechtsstaat: de rechtsstatelijke principes van en kaders voor een samenleving: legaliteitsbeginsel, grondrechten, machtenscheiding (tussen wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht, de trias politica).

Rechtsstaat: de relatie tussen rechtstatelijke principes en democratie (machtenscheiding, grondrechten).

Rechtsstaat: de klassieke en sociale grondrechten.

Rechtsstaat: de belangrijkste klassieke en sociale grondrechten, i.c.:

- de vrijheid van meningsuiting, vergadering, godsdienst, recht op leven;
- het recht op arbeid, huisvesting, inkomen, leefmilieu.

Rechtsstaat: het onderscheid tussen klassieke en sociale grondrechten, namelijk:

- afdwingbaarheid;
- de rol van de overheid.

Rechtsstaat: de opzet en kern van de Nederlandse Grondwet.

Staat: de kenmerken van een staat, i.c.:

- erkenning door andere landen;
- geweldsmonopolie;
- soevereiniteit;
- eigen grondgebied;
- eigen bevolking.

Staat: het onderscheid tussen natie en staat.

Recht: de grondslagen waarop een rechtsorde gebaseerd is (codificatie, ethiek, normen).

Recht: de rechtsgebieden en wat deze gebieden omvatten, i.c.:

- privaatrecht (personen- en familierecht, vermogensrecht, ondernemingsrecht);
- publiekrecht (staatsrecht, bestuursrecht, strafrecht).

Recht: de rechtsbronnen (wet, verdrag, gewoonte, jurisprudentie).

Definitie van beleid: de onderdelen van de definitie:

- problemen aanpakken;
- beslissingen en maatregelen nemen op basis van bepaalde keuzes (bijvoorbeeld waarden of ideologieën).

Beleid: de fasen in een beleidsprocesmodel.

Beleid: het verschil tussen incrementeel en synoptisch beleid.

Beleid: het verschil tussen bedoelde en onbedoelde effecten van beleid.

Beleid: de aard van en de mate waarin beleid betrekking heeft op problemen met collectieve actie.

Politieke besluitvorming: wat politieke besluitvorming inhoudt, welke (ideaaltypische) fasen er in deze besluitvorming voorkomen, wat in die fasen bij een sociaal en politiek vraagstuk is gebeurd, wie de politieke actoren zijn, op welke wijze ze daarbij betrokken zijn en op welke manier besluiten op een democratische manier genomen kunnen worden (meerderheid, consensusvorming, deliberatie).

Domein 1: Benaderingswijzen en sociale wetenschappen	vervolg
Subdomein 1.2: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische actoren	
<p><i>Politieke actoren:</i> de volgende politieke actoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de VN; - de (Europese, landelijke, plaatselijke) overheid; - politieke partijen; - belangenorganisaties; - ambtenaren; - media; - wetenschap; - quasi-gouvernementele organisaties; <p>de rol die deze actoren spelen in de (mondiale, Europese, landelijke) politieke besluitvorming, (waar van toepassing) hun organisatiestructuur, hun leiding en hun mogelijke positie in de trias politica, hun mogelijke invloed.</p>	
<p><i>Politieke actoren:</i> het onderscheid tussen pressiegroepen, belangengroepen, actiegroepen en sociale bewegingen.</p>	
Subdomein 1.3: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische aandachtsgebieden	
<p><i>Democratie:</i> uitwerkingen van deze kern en principes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de invloed van het gehele volk op de besluitvorming, waarbij ieder hoofd van de bevolking gelijke invloed heeft; - besluitvorming op basis van meerderheden (rekening houdend met minderheden); - de mogelijkheden van vrije en gelijke burgers om voor hun waarden en belangen op te komen; - de wenselijkheid om op te komen voor algemeen belang, waarbij deelbelangen worden meegenomen; - de mogelijkheden voor burgers om niet te participeren; - het op gespannen voet staan van kernelementen van democratie (vrijheid-gelijkheid en volkssoevereiniteit-rechtsstaat). 	
<p><i>Democratie:</i> directe en indirecte democratie en de verschillen hiertussen.</p>	
<p><i>Democratie:</i> ideaaltypen (liberaal-individualistisch versus sociaal-collectivistisch) van democratie.</p>	
<p><i>Macht:</i> wat macht, gezag en invloed inhouden en waar deze op zijn gebaseerd (machtsbronnen), waaronder status, kennis, geld, bevoegdheden.</p>	
Subdomein 1.4: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische begrippen, concepten en theorieën	
<p><i>Politieke theorieën en begrippen:</i> de kern van de volgende theorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het beleidsprocesmodel van Hoogerwerf; - de gezagstheorie van Weber; - de bureaucratietheorie van Weber; - de ijzeren wet van Michels. 	
<p><i>Politieke theorieën en begrippen:</i> de volgende definities van politiek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Easton (toedeling van waarden); - Van Deth en Vis (overheidsbetrokkenheid); - Hoogerwerf (overheidsbeleid); - Taylor (collectieve-actieproblemen); - Kaplan (verdeling van macht). 	
Subdomein 1.5: Politiek-juridische dilemma's en problemen	
<p><i>Politieke dilemma's en problemen.</i> Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de voor- en nadelen van diverse vormen van democratie; - de mate van invloed van genoemde politieke actoren op politiek. 	
Subdomein 1.6: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies	
<p><i>Actoren:</i> wie sociaal-economische actoren zijn, wat zij doen, wat hun functies zijn en welke formele positie zij hebben in voorkomende vormen van overleg, welke onderlinge verhoudingen zij hebben; in elk geval overheid, werkgevers, werknemers en consumenten.</p>	
<p><i>Actoren:</i> wat actoren en instituties zijn.</p>	
<p><i>Functies:</i> de functies van instituties.</p>	

Domein 1: Benaderingswijzen en sociale wetenschappen	vervolg
Subdomein 1.7: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden	
<i>Belangen:</i> wat (economische) belangen zijn en welke type belangen gekoppeld kunnen worden aan diverse maatschappelijke groepen.	
<i>Economische orde:</i> de wijzen waarop economische orde is te omschrijven in termen van planeconomie, gemengde en vrijemarkteconomie, het Rijnlandse en Angelsaksische model, corporatistische economie en welke samenhang er is tussen een dergelijke orde en maatschappelijke vraagstukken.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> wat sociale ongelijkheid is (met aandacht voor sociale strata, sociale posities, sociale status), hoe die (theoretisch) tot stand komt en hoe deze ongelijkheid samenhangt met maatschappelijke problemen.	
<i>Structuur:</i> sociale structuur en mogelijke verklaringen daarvoor.	
<i>Structuur:</i> het verschil tussen cultuur (zie aldaar) en sociale structuur.	
<i>Structuur:</i> het gegeven dat de samenlevingsstructuur te omschrijven is als een geheel van min of meer voorspelbare sociale rollen die mensen en groepen ten opzichte van elkaar hebben.	
<i>Structuur:</i> wat een bureaucratie is en hoe deze ideaaltypisch werkt.	
<i>Structuur:</i> het verschijnsel 'maatschappelijke differentiatie'.	
Subdomein 1.8: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische begrippen, concepten en theorieën	
<i>Sociaal-economische theorieën en begrippen:</i> de kern van de volgende theorieën: <ul style="list-style-type: none"> - de ongelijkheidstheorie van Marx; - de klassen- en standentheorie van Weber; - de klassentheorie van Marx; - structureel functionalisme; - de kapitaaltheorie van Bourdieu; - de Gemeenschap- en Gesellschaft-theorie van Tönnies. 	
Subdomein 1.9: Sociaal-economische dilemma's en problemen	
<i>Sociaal-economische dilemma's en problemen.</i> Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals: <ul style="list-style-type: none"> - de voor- en nadelen van verschillende economische systemen; - de rechtvaardigheid van sociale ongelijkheid. 	
Subdomein 1.10: Sociaal-culturele benaderingswijze: cultuur en visies	
<i>Cultuur:</i> de begrippen 'cultuur', 'waarden en normen' en (theoretisch) hoe deze tot stand komen, met gebruikmaking van de volgende uitgangspunten: <ul style="list-style-type: none"> - <i>nature-nurture</i>-debat; - sociale omgeving en sociale werkelijkheid. 	
<i>Cultuur:</i> de overdracht van cultuur door gebruik te maken van de begrippen 'socialisatie', 'institutes', 'acculturatie', 'enculturatie', 'internalisatie'.	
<i>Visies:</i> het verschil en de overeenkomst tussen opvattingen, opinies, visies, ideologieën, tradities, waarden, doelen en ideeën.	
Subdomein 1.11: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden	
<i>Sociale orde:</i> sociale orde en cohesie en mogelijke verklaringen, met gebruikmaking van de volgende termen: <ul style="list-style-type: none"> - interdependentie; - interactie; - bindingen; - sociale cohesie; - (sociale) identiteit. 	
<i>Gedrag:</i> het gegeven dat menselijk gedrag in de sociale wetenschappen bestudeerd wordt door te kijken naar verklaringen vanuit de sociale werkelijkheid en naar gedrag dat gestuurd wordt door de sociale omgeving.	
<i>Beïnvloeding:</i> hoe beïnvloedingsmechanismen kunnen werken, met gebruikmaking van de volgende theorieën en concepten: <ul style="list-style-type: none"> - imitatie; - attributie; - socialisatie; - enculturatie en acculturatie; - attitudevorming; - sociale dilemma's; - stereotypering; - groepsdenken; - conformisme en gehoorzaamheid; - sociale controle; - sancties; - cognitieve dissonantie. 	
<i>Beïnvloeding:</i> hoe beeldvorming van maatschappelijke problemen mogelijk tot stand komt, met gebruikmaking van de volgende concepten: <ul style="list-style-type: none"> - manipulatie; - indoctrinatie; - inductie; - deductie; - inferentie. 	

Domein 1: Benaderingswijzen en sociale wetenschappen	vervolg
Subdomein 1.12: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele begrippen, concepten en theorieën	
<p><i>Sociaal-culturele theorieën en begrippen:</i> de kern van de volgende theorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> - anomietheorie van Dürkheim; - civilisatietheorie van Elias; - symbolisch interactionisme; - stagetheorie van Goffman; - de theorie van de <i>Clash of Civilizations</i> van Huntington; - de ecologisch-evolutionistische theorie van Lenski; - functionalisme van Malinowski. 	
Subdomein 1.13: Sociaal-culturele dilemma's en problemen	
<p><i>Sociaal-culturele dilemma's en problemen.</i> Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - verschillen in interpretatie van de werkelijkheid tussen mensen; - het gegeven dat naar de samenleving gekeken kan worden in termen van conflict of harmonie; - validiteit, betrouwbaarheid en bruikbaarheid van sociaalwetenschappelijke theorie (zie subdomeinen 1.14 en 1.15). 	
Subdomein 1.14: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: sociale en politieke vraagstukken in de tijd	
<p><i>Verleden:</i> in hoofdlijnen de politiek-juridische, sociaal-economische en sociaal-culturele sleutelgebeurtenissen van historische tijdvakken. i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de jagers-/verzamelaarsmaatschappij, landbouwmaatschappij, industriële maatschappij, informatiemaatschappij; - prehistorie, oudheid, middeleeuwen, vroegmoderne tijd, moderne tijd, contemporaine geschiedenis; - moderne tijd (het tijdvak van burgers en stoommachines): modernisering van de samenleving (rationalisering, commodificering, differentiatie); - in hoofdlijnen de breukvlakken tussen en jaartallen van deze tijdvakken, in het bijzonder de breukvlakken tussen de vroegmoderne en moderne tijd (Verlichting, Franse Revolutie, Industrialisatie) en de breukvlakken tussen de moderne tijd en de contemporaine geschiedenis (de wereldoorlogen, democratisering en mondialisering). <p><i>Verleden:</i> het koppelen van ontwikkelingen in de contemporaine tijd aan de volgende begrippen: - individualisering, informalisering, informatisering, internationalisering en intensivering.</p>	
Subdomein 1.15: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: sociale en politieke vraagstukken in de wereld	
<p><i>Andere samenlevingen:</i> in hoofdlijnen internationale politiek-juridische, sociaal-economische en sociaal-culturele internationale ontwikkelingen, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ontwikkelingslanden versus ontwikkelde landen; - voormalige Oostbloklanden versus westerse landen; - internationalisering en globalisering; - Europese eenwording en afbrokkeling; - religieuze staten tegenover seculiere staten. <p>Docenten kunnen in hoofdlijnen politiek-juridische, sociaal-economische en sociaal-culturele internationale ontwikkelingen beschrijven met de begrippen: lokaal, nationaal en mondiaal; micro, meso, en macro.</p>	
Subdomein 1.16: Burgerschap en kritisch denken	
<p><i>Begrip en vaardigheden:</i> de bovengenoemde inhouden, in het bijzonder de rechtsstaat, grondrechten, de democratie, politieke processen, instituties, waarden en normen en gedrag en de internationale context daarvan.</p> <p><i>Activering:</i> deze kennis, door haar te gebruiken om zelf een actieve rol rondom deze inhouden te spelen, dit leerlingen te laten doen, zo (leerlingen) te (laten) participeren op micro- (de eigen directe leefomgeving), meso- (instituties als school of vrije tijd) en macroniveau (de sociale en politieke context van de samenleving als geheel).</p> <p><i>Kritische beschouwing:</i> informatie vanuit sociaalwetenschappelijke theorieën, de betrouwbaarheid van deze informatie beoordelen, feiten aanvaarden, veronderstellingen en interpretaties onderscheiden, logisch geldige redeneringen herkennen en geven, oordelen en verantwoorden.</p>	
Subdomein 1.17: Sociaalwetenschappelijke onderzoeks-aanpak	
<ul style="list-style-type: none"> - sociaalwetenschappelijke informatie verzamelen en problematiseren. - onderscheid aanbrengen tussen waardenneutraliteit, objectiviteit, subjectiviteit, betrouwbaarheid, feit en mening en leerlingen in de les hiervan bewust maken als het gaat om het analyseren van (actuele) politieke en maatschappelijke vraagstukken en problemen. - validiteit en betrouwbaarheid beoordelen en zich hiervan bewust te zijn bij het doen van eigen onderzoek. - sociaalwetenschappelijke doel- en vraagstellingen formuleren. - de fasen in de empirische cyclus. - een theoretische redenering opbouwen, aansluitend bij een bestaande sociaalwetenschappelijke theorie, en de daaruit voortvloeiende hypothesen. 	
Subdomein 1.18: Methoden en technieken	
<ul style="list-style-type: none"> - kenmerken van, alsmede eenvoudig onderzoek met experimenten, enquêtes (inclusief steekproeftrekking), (wiki)surveys, observatie- en interviewmethoden, materiaal in bestaande bronnen. - dataverzamelmethode. - eenvoudige statistische methoden: tabellen en grafieken, centrummaten (modus, mediaan, gemiddelde) en spreidingsmaten (standaardafwijking). - conclusies op basis van gebruikte onderzoekstechnieken en gevonden data. 	
<p>Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.</p>	

Domein 2: Politiek

Het eerste sociale en politieke vraagstuk dat in maatschappijleer aan de orde komt, is op welke wijze de samenleving bestuurd wordt of dient te worden. Politiek handelen is het maatschappelijk gedrag dat invulling geeft aan dit bestuur. Dit is een fundamenteel sociaal en politiek vraagstuk, mede omdat elke samenleving voor de opgave staat haar bestuur goed te laten verlopen. Object van studie is vooral de wijze waarop politiek in de hedendaagse Nederlandse samenleving en andere samenlevingen functioneert en welke problemen zich daarbij voordoen. De tweedegraadsdocent maatschappijleer/maatschappijkunde en de docent burgerschap dienen kennis te hebben van dit vraagstuk, mede omdat hij hier zelf les in geven.

In domein 1 werkten we de benaderingswijzen maatschappijleer uit. In dat domein gaven we de sociaalwetenschappelijke basiskennis zoals die met benaderingswijzen gerangschikt kan worden. In de domeinen 2 tot en met 8 maken we opnieuw van de benaderingswijzen gebruik. Nu door deze op sociale en politieke vraagstukken toe te passen. In dit domein bestuderen we zo politiek, door daarvan de politiek-juridische, sociaal-economische, sociaal-culturele en veranderings- en vergelijkingsaspecten uit te werken.

Indicatoren van bachelorsniveau

Docenten maatschappijleer kunnen de politiek-juridische benaderingswijze toepassen op dit domein. Zij kunnen beschrijven, herkennen, uitleg geven over, gebruikmaken van, verbanden zien in en/of voorbeelden noemen van:

Subdomein 2.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving bij het vraagstuk politiek

Rechtsstaat: de wetten uit de Grondwet die van belang zijn voor het functioneren van het Nederlandse politieke bestel, te weten:

- het Nederlanderschap;
- het kiesrecht;
- het petitierecht;
- de vrijheid van vereniging;
- de vrijheid van vergadering;
- rechten van de monarchie.

Rechtsstaat: welke organen met welke bevoegdheden de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht vormen. Dit op deze bestuursniveaus:

- VN (zie domein 8);
- EU (zie domein 8);
- Nederlandse staat;
- provincies in Nederland;
- gemeenten in Nederland.

Rechtsstaat: het onderscheid tussen de vierde (ambtenaren), vijfde (zelfstandige bestuursorganen, adviesorganen etc.) en zesde macht (media).

Staat: soorten staatsvormen, i.c.:

- parlementaire en presidentiele democratie;
- constitutionele monarchie;
- representatieve democratie;
- federatie en confederatie (zie domein 8);
- ge(de)centraliseerde eenheidsstaat;
- totalitaire staat;
- republiek.

Staat: klassieke staatsvormen, i.c.:

- aristocratie;
- autocratie;
- plutocratie;
- oligarchie;
- monarchie;
- timocratie;
- tirannie.

Recht: de hoofdstukken in de Grondwet die van belang zijn voor de inrichting van het Nederlandse staatsbestel, de strekking van deze hoofdstukken:

- het hoofdstuk over de regering;
- het hoofdstuk over Staten-Generaal;
- het hoofdstuk over wetgeving en bestuur.

Recht: van het Nederlandse staatsrecht de volgende regels en gewoonten bij de landelijke, provinciale en gemeentelijke bestuurslagen:

- de totstandkoming van de vertegenwoordigende organen (kiesrecht);
- de totstandkoming en het functioneren van de uitvoerende organen (het formatieproces, de actoren en procedures daarin);
- de wijze waarop de uitvoerende macht gecontroleerd wordt, de middelen van de volksvertegenwoordiging daarbij;
- het wetgevingsproces en de uitvoering van de wetgevende taak van de volksvertegenwoordiging.

Recht: aanvullende soorten wetgeving, i.c. wetten, AmvB's, Koninklijke Besluiten.

Politieke besluitvorming: de beleidsdoelen van de overheid om de politieke besluitvorming in Nederland beter te laten functioneren.

Politieke besluitvorming: de beleidsdoelen van de overheid om de democratische processen in Nederland beter te laten functioneren.

Politieke besluitvorming: maatschappelijke wensen en eisen om de politieke besluitvorming en democratie beter te laten functioneren.

Politieke besluitvorming: de manieren waarop de volksvertegenwoordiging haar controlerende taak uitvoert, de rechten die zij daarbij heeft.

Politieke besluitvorming: politiek als vraagstuk:

- het gegeven dat een samenleving bestuur nodig heeft en dat dit bestuur mogelijkerwijs bij voortduring een punt van aandacht is.
- het gegeven dat een rechtsstaat op een aantal punten (mensenrechten, machtsverhouding in een staat, onafhankelijke rechtsspraak) zijn waarde heeft bewezen en ook bij voortduring een punt van aandacht is.

Domein 2: Politiek	vervolg
Subdomein 2.2: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische actoren, bij het vraagstuk politiek	
<p><i>Politieke actoren:</i> welke samenstelling en/of (formele) rol en functie de volgende politieke actoren in het Nederlandse politieke bestel hebben:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de regering (inclusief de rol van de koning) en kabinet (inclusief de rol van de minister-president en de staatssecretarissen); - het parlement (Staten-Generaal, Eerste en Tweede Kamer); - de Commissaris van de Koning, Gedeputeerde en Provinciale Staten; - het college van B en W en gemeenteraad; - de adviesorganen CPB, SER, SCP, WRR; - de Algemene Rekenkamer; - kiezers; - politieke partijen; - fracties en fractievoorzitters; - de Raad van State; - pressiegroepen; - media. 	
<p><i>Politieke actoren:</i> welke belangen de volgende politieke actoren in het Nederlandse politieke bestel proberen te realiseren en op welke wijze zij dat doen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lobbyorganisaties. - actiegroepen; - pressiegroepen; - media. 	
Subdomein 2.3: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische aandachtsgebieden, bij het vraagstuk politiek	
<p><i>Democratie:</i> de democratische procedures (verkiezingen, stemmen) van Nederland, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de campagnestrategieën en -vormen rond de diverse verkiezingen in Nederland en de EU; - de verkiezingsprocedures van de (indirect) gekozen organen in Nederland en de EU; - de eisen die gesteld worden aan volksvertegenwoordigers en kiezers (leeftijd, nationaliteit). 	
<p><i>Democratie:</i> democratische betrokkenheid, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - participatie; - besluitvorming; - discussie en meningsvorming. 	
<p><i>Democratie:</i> kenmerken van de Nederlandse parlementaire democratie, te weten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - coalitievorming, consensusvorming en de noodzaak tot zoeken naar compromis; - dualisme en monisme; - de evenredige vertegenwoordiging en lage kiesdrempel, waardoor we een representatief stelsel kennen, open voor nieuwe geluiden en partijen. 	
<p><i>Democratie:</i> diverse kiesstelsels, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - evenredige vertegenwoordiging (zonder/met kiesdrempel); - meerderheids- of districtenstelsels; - directe en indirecte vormen van verkiezingen. 	
<p><i>Democratie:</i> verschillen tussen democratie, autocratie en dictatuur, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wel/geen inspraak van het volk op beleid en wetgeving; - wel/geen democratische grondrechten; - macht niet/wel in handen van een kleine groep of een persoon. 	
<p><i>Democratie:</i> mogelijkheden om vernieuwing of verbetering aan democratische praktijken te geven:</p> <ul style="list-style-type: none"> - gekozen burgemeester, Commissaris van de Koning, premier; - referenda; - districtenstelsel; - deliberatieve democratie; - loting. 	
<p><i>Macht:</i> de volgende machtsmiddelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aantallen; - geld; - kennis; - de mogelijkheid tot gebruik van geweld; - overtuigingskracht. 	
<p><i>Macht:</i> de vermogensdefinitie van macht.</p>	
<p><i>Macht:</i> de relationele definitie van macht.</p>	
<p><i>Macht:</i> de wijze waarop macht wordt gemeten, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de reputatiemethode; - de netwerkmethode; - de besluitvormingsmethode. 	

Domein 2: Politiek	vervolg
Subdomein 2.4: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk politiek	
<p><i>Politieke theorieën en begrippen:</i> de kernredeneringen over de werking van politieke besluitvorming, uit de volgende theorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het systeemmodel van Easton; - het barrièremodel. <p>En de mate waarin deze redeneringen worden ondersteund door onderzoek.</p>	
Subdomein 2.5: Politiek-juridische dilemma's en problemen bij het vraagstuk politiek	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het eventuele democratische tekort; - meer of minder monisme of dualisme; - mogelijkheden de betrokkenheid van burgers en burgerschap te vergroten (referenda, burgerplatforms); - de spanningen tussen vrijheid en gelijkheid; - de spanningen tussen volkssoevereiniteit en rechtsstaat. 	
Subdomein 2.6: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies bij het vraagstuk politiek	
<p><i>Actoren:</i> de belangrijkste sociaal-economische organisaties en instituties die betrokken zijn bij beleid en politiek, welke wettelijke positie zij hebben, welke (onderlinge) verantwoordelijkheden en taken zij hebben, hoe daartussen de afstemming plaatsvindt, hun achterban, hun belangen, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stichting van de Arbeid; - Centraal Planbureau; - SCP; - WRR; - SER; - de Nationale ombudsman. 	
<p><i>Functies:</i> functies van de overheid (interne en externe veiligheid, voorwaardenscheppend betreffend democratisch burgerschap en met betrekking tot de verzorgingsstaat).</p>	
<p><i>Functies:</i> functies van de politieke partijen in een vertegenwoordigende democratie.</p>	
<p><i>Economische orde:</i> diverse voorstellen voor een andere economische orde, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - corporatisme; - planeconomie. 	
<p><i>Structuur.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.</p>	
<p><i>Belangen:</i> de volgende sociaal-economische actoren, welke belangen zij in het politieke bestel proberen te realiseren en op welke wijze zij dat doen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - media; - werkgevers en werknemersorganisaties (SER en Stichting van de Arbeid). 	
<p><i>Sociale ongelijkheid:</i> de ongelijkheid in politieke participatie van verschillende groepen van leeftijd, opleidingsniveau, sekse, migratieachtergrond.</p>	
Subdomein 2.7: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden bij het vraagstuk politiek	
<p><i>Economische orde:</i> diverse voorstellen voor een andere economische orde, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - corporatisme; - planeconomie. 	
<p><i>Structuur.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.</p>	
<p><i>Belangen:</i> de volgende sociaal-economische actoren, welke belangen zij in het politieke bestel proberen te realiseren en op welke wijze zij dat doen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - media; - werkgevers en werknemersorganisaties (SER en Stichting van de Arbeid). 	
<p><i>Sociale ongelijkheid:</i> de ongelijkheid in politieke participatie van verschillende groepen van leeftijd, opleidingsniveau, sekse, migratieachtergrond.</p>	
Subdomein 2.8: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk politiek	
<p><i>Sociaal-economische theorieën en begrippen.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.</p>	
Subdomein 2.9: Sociaal-economische dilemma's en problemen	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het vraagstuk van meer of minder directe democratie; - het vraagstuk van eventuele bedreigingen van de rechtsstaat; - de tegenstellingen tussen doelen van de rechtsstaat (vrijheid tegenover overheidsbescherming). 	

Domein 2: Politiek	vervolg
Subdomein 2.10: Sociaal-culturele benaderingswijze: cultuur en visies bij het vraagstuk politiek	
<i>Cultuur</i> : kenmerken van de Nederlandse politieke cultuur, i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - de invloed van de verzuiling; - compromis, coalitie, consultatie, consensus; - het geïndividualiseerde electoraat; - het poldermodel. 	
<i>Visies</i> : het verschil tussen politieke ideologieën, stromingen en partijen.	
<i>Visies</i> : politieke linkse en rechtse opvattingen, zoals tot uiting komend in de volgende dimensies: <ul style="list-style-type: none"> - progressieve of conservatieve uitspraken; - materiële of post-materiële waarden; - economische vrijheid en economische gelijkheid; - versterken/behouden of liberaliseren/privatiseren collectieve voorzieningen. 	
<i>Visies</i> : de volgende politieke ideologieën en stromingen: <ul style="list-style-type: none"> - anarchisme; - christendemocratie/confessionalisme; - communisme; - conservatisme; - ecologisme; - fascisme; - liberalisme; - multiculturalisme; - nationalisme; - populisme; - pragmatisme; - socialisme/sociaaldemocratie; en de volgende kenmerken: <ul style="list-style-type: none"> - kernuitspraken; - waarden; - voorbeelden van voorgestelde veranderingen in de samenleving; - voorbeelden van de visie op de samenleving in verleden of heden; - opvattingen over democratie, politieke invloed, betrokkenheid van de burger. 	
<i>Visies</i> : visies en standpunten van Nederlandse politieke partijen in het parlement over: <ul style="list-style-type: none"> - het bevorderen van democratie; - het verhogen van politieke betrokkenheid; - de mate waarin politieke participatie gewenst is. 	
<i>Visies</i> : het verschil in visie op relatie politiek en economie (marxisme, corporatisme, liberalisme).	
<i>Visies</i> : het verschil in visies op de relatie tussen kiezer en gekozenen, i.c. het verschil tussen representatie, representativiteit, legitimiteit, volatiliteit.	
<i>Visies</i> : de volgende visies op burgerschap: <ul style="list-style-type: none"> - de liberale; - de communitaristische; - de republikeinse; - de neo-republikeinse. 	
Subdomein 2.11: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden	
<i>Sociale orde</i> : mogelijke sociale voorwaarden voor het functioneren van democratie herkennen in casuïstiek, i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - de sociaal-economische ontwikkeling; - een redelijke mate van sociaal-economische gelijkheid; - de democratische cultuur; - een sterke civil society. 	
<i>Gedrag</i> : politiek handelen van en in de Nederlandse samenleving, i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - de opkomst bij de diverse verkiezingen; - de betrokkenheid bij maatschappelijke organisaties; - de politieke interesse. 	
<i>Beïnvloeding</i> : de wijze waarop media van invloed zijn op het politiek en vice versa.	
Subdomein 2.12: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk politiek	
<i>Sociaal-culturele theorieën en begrippen</i> . Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	

Domein 2: Politiek	vervolg
Subdomein 2.13: Sociaal-culturele dilemma's en problemen bij het vraagstuk politiek	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de wenselijkheid van het overlegmodel; - het al dan niet voorkomen van achterkamertjes- en wandelgangenpolitiek; - de waarheid, haalbaarheid en ethische gevolgen van standpunten die uit de diverse ideologieën en stromingen voortvloeien. 	
Subdomein 2.14: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: politiek in de tijd	
<p><i>Verleden:</i> politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in historische tijdvakken die voor dit vraagstuk van belang zijn geweest, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - moderne tijd (het tijdvak van burgers en stoommachines): ontstaan politieke ideologieën; - moderne tijd: totstandkoming grondrechten en grondwetten, in het bijzonder rond de Franse Revolutie; - moderne tijd (het tijdvak van burgers en stoommachines): veranderingen in het Nederlands Staatsbestel, i.c. de invoering van de Grondwet onder Thorbecke, ministeriële verantwoordelijkheid, censuskiesrecht; - moderne tijd: veranderingen in het Nederlandse staatsbestel sinds 1848: algemeen kiesrecht (eerst voor mannen, daarna voor vrouwen), de opkomst van politieke partijen, beëindiging van de schoolstrijd, de sociale kwestie; - moderne tijd (het tijdvak van de wereldoorlogen)/contemporaine geschiedenis: verzuiling en ontzuiling in de politiek. 	
Subdomein 2.15: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: politiek in de wereld	
<p><i>Andere samenlevingen:</i> politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in andere landen of regio's die voor dit vraagstuk van belang zijn (geweest).</p> <p><i>Andere samenlevingen:</i> de overeenkomsten en verschillen tussen de Nederlandse politiek en politieke cultuur (zie aldaar) en die van andere landen, samenlevingen en culturen, onder andere de vergelijking met andere bestuursvormen (republieken, dictaturen, eenpartijstaten).</p>	
Subdomein 2.16: Burgerschap en kritisch denken bij het vraagstuk politiek	
<p><i>Begrip en vaardigheden:</i> de bovengenoemde inhouden, in het bijzonder de rechtsstaat, grondrechten, de democratie, politieke processen en stromingen, de internationale context daarvan.</p> <p><i>Aanzetten tot participatie:</i> deze kennis, door die te gebruiken om zelf een actieve rol te spelen als democratisch burger, in politieke processen, dit bij leerlingen te activeren, zo zelf te participeren en/of leerlingen te laten participeren op micro- (de eigen directe leefomgeving), meso- (instituten als school of vrije tijd) en macroniveau (de sociale en politieke context van de (internationale) samenleving als geheel).</p> <p><i>Kritische beschouwing:</i> informatie over de rechtsstaat, grondrechten, democratie, politieke processen en stromingen, de betrouwbaarheid van deze informatie beoordelen, feiten aanvaarden, veronderstellingen en interpretaties onderscheiden, logisch geldige redeneringen herkennen en geven, oordelen en verantwoorden.</p> <p>Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.</p>	

Domein 3: Massacommunicatie en -media

Het derde sociale en politieke vraagstuk dat in maatschappijleer aan de orde komt, is op welke wijze de samenleving communicatie tussen de leden organiseert. In de moderne samenleving verloopt dat via massacommunicatie en het gebruik van media. Dit gebeurt op grote schaal via internet en mobiele communicatie. Dit is een fundamenteel sociaal en politiek vraagstuk, mede omdat elke samenleving voor de opgave staat de (massa)communicatie goed te laten verlopen, opdat burgers in de samenleving kunnen participeren op grond van de juiste informatie. Tevens zijn media belangrijke socialiserende instituties in de samenleving. De vraag is hoe deze socialisatie werkt en welke problemen daarbij komen kijken. In dit domein bestuderen we de hedendaagse Nederlandse situatie en vergelijken deze met massacommunicatie en -media in andere samenlevingen. De tweedegraadsdocent maatschappijleer/maatschappijkunde en de docent burgerschap dienen kennis te hebben van dit vraagstuk, mede omdat hij hier zelf les in geeft.

In domein 1 werkten we de benaderingswijzen van maatschappijleer uit. In dat domein gaven we de sociaalwetenschappelijke basiskennis zoals die met benaderingswijzen gerangschikt kan worden. In de domeinen 2 tot en met 8 maken we opnieuw van de benaderingswijzen gebruik. Nu door deze op sociale en politieke vraagstukken toe te passen. In dit domein bestuderen we zo massacommunicatie en -media, door daarvan de politiek-juridische, sociaal-economische, sociaal-culturele en veranderings- en vergelijkingsaspecten uit te werken.

Indicatoren van bachelorsniveau

Docenten maatschappijleer kunnen de politiek-juridische benaderingswijze toepassen op dit domein. Zij kunnen beschrijven, herkennen, uitleg geven over, gebruikmaken van, verbanden zien in en/of voorbeelden noemen van:

Subdomein 3.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving bij het vraagstuk massacommunicatie en -media

Rechtsstaat: de inhoud van de Nederlandse Grondwet rond media, i.c. persvrijheid en de privacy.

Rechtsstaat: de inhoud van de internationale grondrechten rond media (vrijheid van meningsuiting), uit het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR).

Rechtsstaat: waarom de media de zesde macht worden genoemd.

Staat: Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.

Recht: de volgende onderdelen van de Mediawet:

- de eis van volledig programma-aanbod;
- de kenmerken van erkende publieke omroepen en omroepen met een aspirantstatus;
- de functie en bevoegdheden van de NPO;
- het concessiebeleid;
- de taken van de NOS;
- de taken van de NTR;
- regelgeving voor reclame en sponsoring;
- de functie van het Commissariaat voor de Media.

Recht: de bedoeling en hoofdlijnen van het auteursrecht, mededingingsrecht, telecommunicatierecht, i.c.:

- de bescherming van intellectueel eigendom (auteursrecht);
- de regulering van frequenties (telecommunicatie);
- de regulering van providerschap (telecommunicatie);
- de voorkoming van kartelvorming en bevordering van concurrentie (t.a.v. mediabedrijven; mededinging);
- de regelgeving rond netneutraliteit;
- de regelgeving rond de bescherming van persoonsgegevens.

Beleid: de beleidsdoelen van de overheid voor het mediabestel, i.c. het bevorderen van een pluriform media-aanbod.

Politieke besluitvorming: de poortwachtersfunctie van media in politieke besluitvorming.

Politieke besluitvorming: massacommunicatie als vraagstuk:

- het gegeven dat media bijdragen aan de socialisatie van mensen en in die zin aan de vorming van opinies, houdingen en gedragingen;
- het gegeven dat (sociale) media het maatschappelijk en politiek debat beïnvloeden en als zodanig mogelijk de richting van dat debat en daaruit voortvloeiende beslissingen.

Subdomein 3.2: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische actoren bij het vraagstuk massacommunicatie en -media

Politieke actoren: de meest betrokken ministeries en hun taken bij de aanpak van dit vraagstuk.

Subdomein 3.3: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische aandachtsgebieden bij het vraagstuk massacommunicatie en -media

Democratie: de agendafunctie, spreekbuisfunctie en waakhondfunctie van de media in de democratie.

Democratie: hoe pluriforme media van belang zijn voor de democratie door een breed spectrum aan meningen en opvattingen, menings- en opinievorming, evenwicht van diverse politieke ideologieën, debat te leveren.

Democratie: de functie van media in het publieke en politieke debat, i.c. informeren, opiniëren en debat.

Macht: argumenten bij de discussie over de vermeende macht van de media.

Subdomein 3.4: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk massacommunicatie en -media

Politieke theorieën en begrippen. Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.

Domein 3: Massacommunicatie en -media	vervolg
Subdomein 3.5: Politiek-juridische dilemma's en problemen	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de gevolgen van gebruik van sociale media, internet en mobiele communicatie; - de wijze waarop nepnieuws en 'alternatieve feiten' het politieke debat beïnvloeden en de belangen die daarmee samenhangen; - het politiek-publicitaire complex (de rol van voorlichting bij de overheid); - de spanning tussen onder andere pluriformiteit en commerciële belangen, herkenbaarheid en diversiteit, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst; - de mediologica die in het publieke debat een rol speelt. 	
Subdomein 3.6: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies bij het vraagstuk massacommunicatie en -media	
<i>Actoren:</i> de opbouw van het Nederlands omroepbestel (als gevolg van de Mediawet, zie aldaar).	
<i>Actoren:</i> de soorten (publiek en commercieel) en voorkomende omroeporganisaties in Nederland.	
<i>Actoren:</i> de rechtspersoon van mediaorganisaties.	
<i>Actoren:</i> de rol van de Autoriteit Consument en Media (bij telecomwetgeving en fusies).	
<i>Actoren:</i> de wijze waarop mediaorganisaties georganiseerd en bestuurd worden en de wijze waarop zij beleid voeren.	
<p><i>Functies:</i> De diverse functies van media:</p> <ul style="list-style-type: none"> - controlefunctie; - waakhondfunctie; - commentaarfunctie; - opiniefunctie - informatiefunctie; - educatiefunctie; - recreatieve functie; - amuserende functie; - de wijze waarop deze functies door elkaar kunnen lopen. 	
Subdomein 3.7: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden bij het vraagstuk massacommunicatie en -media	
<p><i>Structuur:</i> indelingen van de belangrijke media anders dan de omroep, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - krantensoorten (kwaliteitskranten, populaire kranten), hun verschijningsvormen (landelijke dagbladen, regionale dagbladen, plaatselijke kranten, ochtend-avondkranten, nieuwsbladen); - tijdschriftsoorten (familiebladen, opiniebladen, roddelbladen, wetenschappelijke tijdschriften et cetera), hun verschijningsvorm (weekblad, maandblad), hun eventuele gebondenheid aan ledenorganisaties (ANWB, vakbond); - de mogelijke kritiek op (arbitrair) en gevolgen (advertentie-inkomsten) van deze indelingen; - soorten media op basis van internet en mobiele communicatie, i.c. sociale media, media met een non-lineair karakter (streaming diensten); - computerspellen, gaming; - boekensoorten (fictie/non-fictie; literaire werken); - film (populair/filmhuis). 	
<p><i>Structuur:</i> soorten omroepen en omroepbestellen, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - publiek bestel/omroep; - staatsbestel/-omroep; - commercieel bestel/omroep; - duaal bestel. 	
<p><i>Structuur:</i> het overzicht van het medialandschap in termen van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - te onderscheiden mediasoorten (naar techniek (gedrukt, elektrisch, chemisch), productiewijze (elektrisch, mechanisch), model (elitair populair, pull- en pushmedia)); - eigenaarschap; - (politieke) kleur. 	
<p><i>Structuur:</i> het overzicht van de actuele sociale media en media op basis van internet en mobiele communicatie in termen van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - voorbeelden; - werking; - gebruik; - doelgroep. 	
<i>Structuur:</i> de wijze waarop nieuwsmidia hun redactionele onafhankelijkheid kunnen bewaken, i.c. door middel van een redactiestatuut.	
<p><i>Belangen:</i> de belangen van mediaorganisaties, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - commercieel belang; - de vrije toegang tot het bestel. 	
<p><i>Belangen:</i> de middelen die mediaorganisaties gebruiken om publiek te trekken of die van belang zijn voor het verkrijgen van aandacht:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de wijze waarop marktsegmentering plaatsvindt; - de wijze waarop big data gebruikt wordt; - de wijze waarop kijkcijfers berekend worden en van belang zijn. 	

Domein 3: Massacommunicatie en -media	vervolg
Subdomein 3.7: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden bij het vraagstuk massacommunicatie en -media vervolg	
<p><i>Sociale ongelijkheid:</i> de relatie tussen sociaal-economische strata en de doelgroepen voor de media in:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het type boodschap (zie aldaar); - mediagebruik (aard en frequentie); - het gebruik van de media op basis van internet en mobiele communicatie, sociale media; - marktsegmentering (zie aldaar). 	
Subdomein 3.8: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk massacommunicatie en -media	
<p><i>Sociaal-economische theorieën en begrippen.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.</p>	
Subdomein 3.9: Sociaal-economische dilemma's en problemen	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de overlap van/het moeilijk te maken onderscheid tussen mediafuncties (infotainment); - de effecten van internet, mobiele communicatiemiddelen en sociale media op het gebruik van andere media (non-lineair en lineair gebruik media); - de moeilijkheid mediasoorten te onderscheiden; - mediaconcentratie en de mogelijke gevolgen daarvan; - eventuele bedreigingen voor de redactionele onafhankelijkheid; - de vraag in hoeverre er sprake is van commercialisering, de ontwikkelingen die dit lijken aan te tonen of juist te weerleggen; - in hoeverre dergelijke ontwikkelingen ertoe leiden dat er vertrouwen, vervlakking of verschralling van mediaboodschappen plaatsvindt. 	
Subdomein 3.10: Sociaal-culturele benaderingswijze: cultuur bij het vraagstuk massacommunicatie en -media	
<p><i>Cultuur:</i> de socialiserende functie van media, door te begrijpen hoe media:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bijdragen aan de overdracht van cultuur, waarden en normen; - bijdragen aan sociale cohesie en 'communityvorming'; - als institutie zijn te omschrijven; - in relatie staan tot andere instituties. 	
<p><i>Visies:</i> de opvatting van diverse belanghebbenden bij de inrichting van omroepbestel, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de publieke omroepen; - de commerciële omroepen; - de NPO. 	
<p><i>Visies:</i> de in de samenleving levende opvattingen over media, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de bedreigingen van de vrijheid van meningsuiting; - de invloed en effecten van internet en mobiele communicatie; - de financiering van de publieke omroep. 	
<p><i>Visies:</i> de visie en standpunten van Nederlandse politieke partijen in het parlement over:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de mate van overheidsbemoeienis met de media/het mediabestel; - de inrichting van het omroepbestel; - de bescherming van de grondrechten, waaronder privacy, rondom media; - de aanpak van nepnieuws; - de handhaving of bevordering van pluriforme media. 	
Subdomein 3.11: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden bij het vraagstuk massacommunicatie en -media	
<p><i>Sociale orde:</i> de wijze waarop massacommunicatie ervoor kan zorgen dat de onderlinge verhoudingen in de samenleving redelijk voorspelbaar zijn, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de wijze waarop beleidsinformatie van de overheid verspreid wordt; - de wijze waarop mensen nieuws kunnen volgen; - de wijze waarop mensen kennis opdoen. 	
<p><i>Gedrag:</i> patronen in mediaconsumptie bij:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het lezen van kranten; - ontlezing; - televisiekijken en het gebruik van non-lineaire diensten; - het onderdeel uitmaken van mediabubbels; - het gebruik van internet en mobiele communicatie (sociale media); - gaming; - de effecten van een mediadiet. 	
<p><i>Gedrag:</i> de wijze waarop media in de vrijetijdsbesteding in aard (soorten mediaconsumptie) en frequentie (hoeveelheid mediaconsumptie) worden gebruikt.</p>	
<p><i>Gedrag:</i> modellen en definities van (massa)communicatie, met daarin de rollen van (bij media) de zender en boodschap en (bij massa)media de ontvanger.</p>	
<p><i>Gedrag:</i> aanvullende vormen van (massa)communicatie, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - verbale en non-verbale communicatie; - eenzijdige en meezijdige communicatie; - directe en indirecte communicatie; - (niet-)geslaagde communicatie (onder andere door ruis). 	

Domein 3: Massacommunicatie en -media	vervolg
Subdomein 3.11: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden bij het vraagstuk massacommunicatie en -media	vervolg
<i>Beïnvloeding:</i> (mediawijsheid) wat feiten en meningen zijn, het verschil daartussen.	
<i>Beïnvloeding:</i> (mediawijsheid) wat zogenaamd 'nepnieuws' en 'alternatieve feiten' zijn en de wijze waarop en redenen waarom deze aan de orde komen.	
<i>Beïnvloeding:</i> (mediawijsheid) wat objectiviteit, subjectiviteit en intersubjectiviteit zijn, het verschil daartussen.	
<i>Beïnvloeding:</i> (mediawijsheid) dat nieuws (en andere mediafuncties) altijd het resultaat zijn van subjectieve selectie, zowel bij de zender als de ontvanger.	
<i>Beïnvloeding:</i> (mediawijsheid) de wijze waarop media beeldvorming kunnen manipuleren.	
<i>Beïnvloeding:</i> (mediawijsheid) de wijze waarop media kunnen indoctrineren.	
<i>Beïnvloeding:</i> (mediawijsheid) dat betrouwbaarheid van nieuws (en andere mediaboodschappen) afhangt van factoren als: <ul style="list-style-type: none"> - hoor en wederhoor; - het raadplegen betrouwbare en verifieerbare bronnen; - de scheiding van mening en feiten; - de feitelijke onderbouwing. 	
<i>Beïnvloeding:</i> (mediawijsheid) de wijze waarop media stereotypen kunnen beïnvloeden.	
<i>Beïnvloeding:</i> (mediawijsheid) de relatie tussen het referentiekader van mensen de wijze waarop zij de boodschap (zie aldaar) percipiëren.	
Subdomein 3.12: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk massacommunicatie en -media	
<i>Sociaal-culturele theorieën en begrippen:</i> de theorie dat de effecten van media zowel 'stimulerend' (versterken van een effect) als 'reducerend' (het verminderen van een effect) kunnen zijn.	
<i>Sociaal-culturele theorieën en begrippen:</i> de kernredeneringen over de invloed van media op menselijk gedrag of opinie, uit de volgende theorieën: <p>theorieën over de kortetermijneffecten van media:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de injectienaaldtheorie; - de mediating factors of selectieve perceptie-theorie; - de two-step-flow-theorie; - de uses-and-gratifications-theorie. <p>theorieën over de langetermijneffecten van media:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de priming- en framing-theorie; - de agendasetting-theorie; - de socialisatietheorie; - theorieën over de effecten geweld; - de zwijgspiraaltheorie; - de system-dependency-theorie. <p>En de mate waarin deze redeneringen worden ondersteund door onderzoek.</p>	
Subdomein 3.13: Sociaal-culturele dilemma's en problemen	
Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals: <ul style="list-style-type: none"> - het onderscheid tussen communicatie en massacommunicatie onder invloed van digitalisering; - de wijze waarop digitalisering en informatisering mogelijk economische bindingen en sociaal gedrag beïnvloeden; - de gevolgen van digitalisering en informatisering op de privacy; - de gevolgen van sociale media op de betrouwbaarheid van informatie; - de wijze waarop beleidsinformatie en nieuwsvoorziening een ander karakter krijgen onder invloed van sociale media; - de mediawijsheid van burgers. 	
Subdomein 3.14: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: massacommunicatie en -media in de tijd	
<i>Verleden:</i> politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in historische tijdvakken die voor dit vraagstuk van belang zijn geweest, i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - belangrijke uitvindingen: prehistorie-oudheid – het schrift; middeleeuwen-vroegmoderne tijd – de boekdrukkunst; moderne tijd (het tijdvak van burgers en stoommachines) – elektronische media; contemporaine geschiedenis – informatietechnologie); - moderne tijd (het tijdvak van de Wereldoorlogen): de inzet van propaganda, de invloed van media op het verloop en beeldvorming bij gewapende conflicten, de relatie tussen verzuiling en het ontstaan van het mediabestel; - contemporaine geschiedenis (het tijdvak van televisie en computers): de relatie tussen ontzuiling en het mediabestel; - contemporaine geschiedenis (het tijdvak van televisie en computers): informatisering en digitalisering. 	
Subdomein 3.15: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: massacommunicatie en -media in de wereld	
<i>Andere samenlevingen:</i> politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in andere landen of regio's die voor dit vraagstuk van belang zijn (geweest), i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - de verschillen tussen mediabestellen in diverse landen (VS versus Nederland); - de mate van persvrijheid in diverse landen (Rusland versus Nederland). 	

Domein 3: Massacommunicatie en -media	vervolg
Subdomein 3.16: Burgerschap en kritisch denken bij het vraagstuk massacommunicatie en -media	
<i>Begrip en vaardigheden:</i> de bovengenoemde inhoud, in het bijzonder de wijze waarop massacommunicatie verloopt, de invloed van media en mediawijsheid.	
<i>Aanzetten tot participatie:</i> deze kennis, door die te gebruiken om zelf een actieve rol te spelen en/of leerlingen een actieve rol te (laten) spelen om massacommunicatie te doorgronden, mediawijs te zijn en de invloed van (sociale) media te herkennen, zo (leerlingen) te (laten) participeren op micro- (de eigen directe leefomgeving), meso- (instituten als school of vrije tijd) en macroniveau (de sociale en politieke context van de (internationale) samenleving als geheel).	
<i>Kritische beschouwing:</i> informatie uit of in de media: mediawijs zijn, de betrouwbaarheid van deze informatie beoordelen, feiten aanvaarden, veronderstellingen en interpretaties onderscheiden, logisch geldige redeneringen herkennen en geven, oordelen en verantwoorden.	
Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.	

Domein 4: Criminaliteit
Het tweede sociale en politieke vraagstuk dat in maatschappijleer aan de orde komt, is op welke wijze de samenleving omgaat met normoverschrijdend gedrag, gedrag dat, indien het geschreven normen betreft, crimineel wordt genoemd. Dit is een fundamenteel sociaal en politiek vraagstuk, mede omdat elke samenleving voor de opgave staat om met dergelijk normoverschrijdend gedrag om te gaan. In dit domein bestuderen we de hedendaagse Nederlandse situatie en vergelijken deze met criminaliteit in andere samenlevingen. De tweedegraadsdocent maatschappijleer/maatschappijkunde en de docent burgerschap dienen kennis te hebben van dit vraagstuk, mede omdat hij hier zelf les in geeft. In domein 1 werkten we de benaderingswijzen maatschappijleer uit. In dat domein gaven we de sociaalwetenschappelijke basiskennis zoals met die benaderingswijzen gerangschikt kan worden. In de domeinen 2 tot en met 8 maken we opnieuw van de benaderingswijzen gebruik. Nu door deze op sociale en politieke vraagstukken toe te passen. In dit domein bestuderen we zo criminaliteit, door daarvan de politiek-juridische, sociaal-economische, sociaal-culturele en veranderings- en vergelijkingsaspecten uit te werken.
Indicatoren van bachelorsniveau
Docenten maatschappijleer kunnen de politiek-juridische benaderingswijze toepassen op dit domein. Zij kunnen beschrijven, herkennen, uitleg geven over, gebruikmaken van, verbanden zien in en/of voorbeelden noemen van:
Subdomein 4.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving bij het vraagstuk criminaliteit
<i>Rechtsstaat:</i> de grondrechten die van belang zijn bij het vraagstuk criminaliteit, te weten: <ul style="list-style-type: none"> - de onaantastbaarheid van het lichaam; - de beperking van vrijheidsontneming; - het legaliteitsbeginsel (zie ook 1.1); - het recht op rechtsbijstand.
<i>Rechtsstaat:</i> de scheiding der machten en de unieke onafhankelijke positie van de rechterlijke macht; de wijze waarop rechters worden benoemd.
<i>Staat:</i> argumenten waarom criminaliteit al dan niet ontwrichtend is voor de staat.
<i>Recht:</i> het strafrecht en wel de volgende onderdelen: <ul style="list-style-type: none"> - het verschil tussen misdrijf en overtreding; - verschillende strafvormen en maatregelen (hoofdstraf, bijkomende straf, vrijheidsstraf, maatregelen, maximumstraf, (on)voorwaardelijke straf, proeftijd, schikking, seponeren, taakstraf, terbeschikkingstelling/tbs, ontslag van rechtsvervolgning, hechtenis); - de functies van straffen (wraak, vergelding, resocialisatie, (generieke) preventie, afschrikking); - strafuitsluitingsgronden (rechtvaardigingsgronden, overmacht, noodweer, ambtelijk bevel); - schulduitsluitingsgronden (noodweereces, afwezigheid van schuld, niet-oerekeningsvatbaarheid).
<i>Recht:</i> de eigenschappen en toetsingscriteria van het materieel strafrecht/Wetboek van Strafrecht en WvSr-bestanddelen: <ul style="list-style-type: none"> - schuld; - opzet; - poging tot; - wederrechtelijkheid.
<i>Recht:</i> het strafprocesrecht, formeel strafrecht de volgende onderdelen/Wetboek van Strafvordering en WvSv-Uitgangspunten: <ul style="list-style-type: none"> - opportuniteitsbeginsel; - verdachte en dwangmiddelen (staande houden, aanhouden, voorarrest); - wet BOB (bijzondere opsporingsbevoegdheden); - proces-verbaal; - de verschillende rechtbanken en hun betrokkenheid bij diverse delicten (Internationaal Hof van Justitie, Europees Hof van Justitie, Hoge Raad, gerechtshoven, arrondissementsrechtbank (meervoudige kamer, politierechter), tuchtcolleges, commissie gelijke behandeling); - het onderscheid tussen zittende en staande magistratuur; - beroepsmogelijkheden (hoger beroep, cassatie/in cassatie gaan); - de rollen van de bij de rechtszitting betrokken personen; - het verloop van het proces (van dagvaarding tot strafuitvoer); - jeugdstrafrecht/kinderstrafrecht.

Domein 4: Criminaliteit	vervolg
Subdomein 4.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving bij het vraagstuk criminaliteit	vervolg
<p><i>Beleid:</i> vormen van beleid van de overheid voor het bestrijden van criminaliteit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - gedoogbeleid; - repressie/repressief beleid; - zerotolerance; - vervolgingsbeleid; - pakkans; - preventie, generaal/specifiek. 	
<p><i>Politieke besluitvorming:</i> criminaliteit als vraagstuk: de ernst en omvang criminaliteit met behulp van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - politiestatistieken; - slachtofferenquêtes; - daderenquêtes; - maatschappelijke kosten; <p>De docenten kunnen kritische kanttekeningen bij deze gegevens plaatsen, onder andere door in de strafrechtsketen vormen van selectiviteit aan te wijzen (als afvalrace).</p>	
<p><i>Politieke besluitvorming:</i> criminaliteit als vraagstuk, soorten criminaliteit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - geweldscriminaliteit; - vermogenscriminaliteit; - drugs/opiumdelicten; - openbare orde en vernieling; - cybercriminaliteit; - verkeerscriminaliteit; - dit mogelijk/al dan niet in georganiseerd verband (georganiseerde misdaad). 	
<p><i>Politieke besluitvorming:</i> criminaliteit als vraagstuk, criminaliteit op de politieke agenda vanwege:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de morele verontwaardiging die het oproept; - de schade die het aan de samenleving toebrengt; - de vrijheidsbeperking (gevoel van onveiligheid) die het teweeg kan brengen; - het voorkomen van eigenrichting; - het verlies aan vertrouwen in de overheid en instituties. 	
Subdomein 4.2: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische actoren bij het vraagstuk criminaliteit	
<p><i>Politieke actoren:</i> omschrijvingen, taken en formele bevoegdheden van deze actoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Openbaar ministerie en Officier van Justitie (OvJ); - rechters; - griffier; - (parket)politie; - Europol en Interpol; - rechter-commissaris (RC). 	
<p><i>Politieke actoren:</i> de meest betrokken ministeries en hun taken bij het aanpakken van dit vraagstuk.</p>	
Subdomein 4.3: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische aandachtsgebieden bij het vraagstuk criminaliteit	
<p><i>Democratie:</i> argumenten waarom criminaliteit en onveiligheid de democratische processen in een samenleving kunnen ondermijnen.</p>	
<p><i>Macht:</i> argumenten voor aanwijzingen die op de eventuele verwevenheid van de onder- en bovenwereld wijzen.</p>	
Subdomein 4.4: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk criminaliteit	
<p><i>Politieke theorieën en begrippen.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.</p>	
Subdomein 4.5: Politiek-juridische dilemma's en problemen	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de wens om al dan niet hardere straffen in te voeren; - gedoogbeleid; - de grenzen tussen privacy en veiligheid; - de opkomst en bestrijding van terrorisme; - de ondermijning door criminaliteit in de relatie tussen onder- en bovenwereld; - nieuwe opsporingsmethoden in relatie tot cybercriminaliteit; - problemen die criminaliteit met zich meebrengt voor de democratie; - de wenselijkheid van juryrechtspraak; - het gezag van de rechterlijke macht; - het verband tussen processen van (de)criminaliseren en (politieke) macht; - de mate waarin democratisering van het strafrecht/proces wenselijk is (deskundigheid versus draagvlak); - de selectiviteit en dus keuzes bij maatregelen om welke vormen van misdaad te bestrijden/voorkomen. 	

Domein 4: Criminaliteit	vervolg
Subdomein 4.6: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies bij het vraagstuk criminaliteit	
<i>Actoren:</i> de omschrijving, taken en formele bevoegdheden van deze actoren: - het gevangeniswezen; - de reclassering; - de Raad voor de rechtspraak; - de orde van advocaten.	
<i>Functies:</i> de functies van straffen, i.c.: - wraak; - vergelding; - het voorkomen van herhaling; - preventie; - bescherming van de samenleving.	
Subdomein 4.7: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden bij het vraagstuk criminaliteit	
<i>Economische orde:</i> voorbeelden van economische schade door criminaliteit; i.c.: - private investeringen in veiligheid en de eventuele gevolgen hiervan voor tweedeling; - de kosten van gevangeniswezen, rechtspraak, opsporing en vervolging.	
<i>Structuur.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
<i>Belangen:</i> aangeven of en zo ja welke belangen bepaalde groepen hebben bij het (de)criminaliseren van gedrag.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> de relatie tussen criminaliteit en sociaal-economische ongelijkheden, i.c.: - de invloed van ongelijkheid op crimineel gedrag; - de sociaal-economische status van delinquenten; - het verband tussen deze ongelijkheden en bepaalde vormen van criminaliteit de invloed daarvan op veiligheidsgevoel van verschillende groepen.	
Subdomein 4.8: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk criminaliteit	
<i>Sociaal-economische theorieën en begrippen.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
Subdomein 4.9: Sociaal-economische dilemma's en problemen bij het vraagstuk criminaliteit	
Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals: - de mate waarin klassenjustitie voorkomt in verschillende fasen van de strafrechtsketen en de wijze waarop dat mogelijk verband houdt met de (sociaal-economische) positie van diverse groepen.	
Subdomein 4.10: Sociaal-culturele benaderingswijze: cultuur en visies bij het vraagstuk criminaliteit	
<i>Cultuur:</i> de theorie van de delinquente subcultuur.	
<i>Cultuur:</i> de relatie tussen normoverschrijdend gedrag en daarmee samenhangende waarden.	
<i>Visies:</i> visies en standpunten van Nederlandse politieke partijen in het parlement over: - welk gedrag als crimineel kan worden beschouwd; - de aanpak van criminaliteit; - de mate waarin de aanpak criminaliteit en veiligheid ten koste mag gaan van privacy; - het versterken van politie en justitie.	
<i>Visies:</i> de verschillen tussen liberale, sociaal democratische of confessionele mens- en maatschappijvisies op de achtergronden en oorzaken van criminaliteit.	
Subdomein 4.11: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden bij het vraagstuk criminaliteit	
<i>Sociale orde:</i> sociale controle.	
<i>Sociale orde:</i> de formele en informele definitie van criminaliteit.	
<i>Gedrag:</i> de volgende soorten crimineel gedrag en de mate waarin dat voorkomt: - geweldscriminaliteit; - zedencriminaliteit; - vermogenscriminaliteit; - vernieling; - verkeersovertredingen en misdrijven; - drugscriminaliteit.	
<i>Gedrag:</i> trends in de mate van (soorten) crimineel gedrag: - de afname van (geregistreerde) geweldscriminaliteit; - recidive. Docenten zijn in staat statistieken hierover te duiden.	
<i>Gedrag:</i> de verschillende registratiewijzen van crimineel gedrag.	
<i>Gedrag:</i> slachtofferhulp.	
<i>Beïnvloeding.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	

Domein 4: Criminaliteit	vervolg
Subdomein 4.12: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk criminaliteit	
<p><i>Sociaal-culturele theorieën en begrippen:</i> de kernredeneringen over de oorzaken van crimineel gedrag uit de volgende theorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de sociale ongelijkheidstheorie; - de anomietheorie; - de bindingstheorie; - de controletheorie/controlebindingstheorie; - de etiketteringstheorie; - de gelegenheidstheorie (rationele keuzetheorie); - de theorie van Cesare Lombroso; - socio-biologische theorieën; - de rationele keuzetheorie. <p>En de mate waarin deze redeneringen worden ondersteund door onderzoek.</p>	
Subdomein 4.13: Sociaal-culturele dilemma's en problemen	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de mate waarin eigenrichting plaatsvindt of voorkomen dient te worden; - de mate waarin etnisch profileren voorkomt; - het al dan niet vóórkomen van eerwraak en de eventuele aanpak daarvan. 	
Subdomein 4.14: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: criminaliteit in de tijd	
<p><i>Verleden:</i> verschillen in de wijze waarop strafbaar gesteld gedrag in de contemporaine geschiedenis wordt gedefinieerd en aangepakt (de rechtsgang) en de wijze waarop dat in tijdvakken daarvoor gebeurde, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - accentverschuiving van lijfstraffen naar vrijheidsstraffen; - de aandacht voor de achtergronden en rechten van verdachten; - verschillen in de functies van straffen; - precisering van de bewijslast. 	
<p><i>Verleden:</i> ontwikkelingen die voor criminaliteit van belang zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - cybercrime en af luistermogelijkheden; - de rol van DNA; - het grensoverschrijdende karakter van criminaliteit. 	
Subdomein 4.15: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: criminaliteit in de wereld	
<p><i>Andere samenlevingen:</i> vormen van gedrag die in de Nederland strafbaar zijn en in andere landen niet.</p>	
<p><i>Andere samenlevingen:</i> vormen van gedrag die in de bepaalde landen strafbaar zijn en in Nederland niet.</p>	
<p><i>Andere samenlevingen:</i> verschillen van strafbaar gesteld gedrag tussen rechtsstaten en niet-rechtsstaten.</p>	
<p><i>Andere samenlevingen:</i> verschillen in aanpak van strafbaar gesteld (rechtsgang) tussen rechtsstaten en niet-rechtsstaten.</p>	
Subdomein 4.16: Burgerschap en kritisch denken bij het vraagstuk criminaliteit	
<p><i>Begrip en vaardigheden:</i> de bovengenoemde inhouden, in het bijzonder rond veiligheid en normoverschrijdend gedrag.</p>	
<p><i>Aanzetten tot participatie:</i> deze kennis, door die te gebruiken om zelf een actieve rol te spelen om normoverschrijdend gedrag en onveiligheid tegen de te gaan, dit bij leerlingen te stimuleren en zo zelf te participeren en/of leerlingen te laten participeren op micro- (de eigen directe leefomgeving), meso- (instituties als school of vrije tijd) en macroniveau (de sociale en politieke context van de (internationale) samenleving als geheel).</p>	
<p><i>Kritische beschouwing:</i> informatie over veiligheid en normoverschrijdend gedrag: de betrouwbaarheid van deze informatie beoordelen, feiten aanvaarden, veronderstellingen en interpretaties onderscheiden, logisch geldige redeneringen herkennen en geven, oordelen en verantwoorden.</p>	
<p>Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.</p>	

Domein 5: Arbeid en verzorgingsstaat

Het vijfde sociale en politieke vraagstuk dat in maatschappijleer aan de orde komt, is op welke wijze de samenleving basisvoorzieningen voor zijn leden organiseert, ervoor zorgt dat elk lid in zijn onderhoud kan voorzien en de mogelijkheid heeft terug te vallen op verzorging indien dat (tijdelijk) zelfstandig niet lukt. In de moderne samenleving is dit een vraagstuk van de wijze waarop arbeid is georganiseerd en welke verzorgingsarrangementen er in de verzorgingsstaat bestaan. Dit is een fundamenteel sociaal en politiek vraagstuk, mede omdat elke samenleving voor de opgave staat haar leden te laten overleven, van primaire en secundaire levensbehoeften te voorzien. In dit domein bestuderen we de hedendaagse Nederlandse situatie en vergelijken deze met arbeid en verzorgingsstaten in andere samenlevingen. De tweedegraadsdocent maatschappijleer/maatschappijkunde en de docent burgerschap dienen kennis te hebben van dit vraagstuk, mede omdat hij hier zelf les in geeft.

In domein 1 werkten we de benaderingswijzen maatschappijleer uit. In dat domein gaven we de sociaalwetenschappelijke basiskennis zoals met die benaderingswijzen gerangschikt kan worden. In de domeinen 2 tot en met 8 maken we opnieuw van de benaderingswijzen gebruik. Nu door deze op sociale en politieke vraagstukken toe te passen. In dit domein bestuderen we zo politiek, door daarvan de politiek-juridische, sociaal-economische, sociaal-culturele en veranderings- en vergelijkingsaspecten uit te werken.

Indicatoren van bachelorsniveau

Docenten maatschappijleer kunnen de politiek-juridische benaderingswijze toepassen op dit domein. Zij kunnen beschrijven, herkennen, uitleg geven over, gebruikmaken van, verbanden zien in en/of voorbeelden noemen van:

Subdomein 5.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat

Rechtsstaat: grondrechten in de Nederlandse Grondwet die voor het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat van belang zijn, i.c.:

- de sociale grondrechten;
- het recht op vereniging;
- het recht op collectieve actie.

Staat: diverse omschrijvingen van de verzorgingsstaat.

Staat: de relatie tussen welvaartsstaat, verzorgingsstaat en de rechtsstaat.

Recht: van het arbeidsrecht de volgende onderdelen:

- de Arbowet, arbeidsomstandighedenwet;
- de aard en totstandkoming van cao's;
- de algemeen verbindend verklaring (AVV);
- de Participatiewet;
- de wijze waarop medezeggenschap in bedrijven en organisaties is geregeld.

Recht: van het sociale zekerheidsrecht de volgende onderdelen:

- in hoofdlijnen de namen en inhoud van de werknemersverzekeringen;
- in hoofdlijnen de namen en inhoud van de volksverzekeringen;
- in hoofdlijnen de namen en inhoud van sociale voorzieningen;
- in hoofdlijnen het pensioenstelsel.

Recht: de kern van het mededingingsrecht.

Recht: de kern van de Wet maatschappelijke ondersteuning en de rechten bij langdurige ziekte of zorg.

Recht: de diverse rechtspersonen die in het Nederlandse recht onderscheiden worden en waarin organisatie en bedrijven in te delen zijn.

Beleid: de beleidsdoelen van de overheid voor arbeid en verzorgingsstaat, i.c.:

- economische zelfstandigheid;
- het sociaal vangnet;
- welvaart en welzijn;
- de bevordering van de concurrentiepositie van Nederlandse ondernemingen;
- arbeids- en kennismigratie;
- de bevordering van de werkgelegenheid.

Beleid: hedendaagse uitgangspunten voor beleid t.a.v.:

- inkomensnivellering;
- minimumloon;
- flexwerk en zzp'ers;
- armoede;
- werkgelegenheid.

Politieke besluitvorming: arbeid als vraagstuk i.c.:

- het gegeven dat vraagstukken van arbeidsdeling, werkloosheid, armoede en welvaart op de sociale en politieke agenda staan;
- redenen waarom deze vraagstukken onderwerp van politieke besluitvorming zijn.

Politieke besluitvorming: de verzorgingsstaat als vraagstuk:

- het gegeven dat de aanpassingen van de verzorgingsstaat bij voortduring op de sociale en politieke agenda staat;
- redenen waarom deze aanpassingen onderwerp van politieke besluitvorming zijn, onder andere met verwijzing naar betaalbaarheid, bureaucratie, ideologische overwegingen.

Domein 5: Arbeid en verzorgingsstaat	vervolg
Subdomein 5.2: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische actoren en functies bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<i>Politieke actoren:</i> de rol in de politieke besluitvorming, advisering en wetgevingsprocedure van de volgende actoren: - het CPB; - de Stichting van de Arbeid; - de SER; - de Algemene Rekenkamer.	
<i>Politieke actoren:</i> de mogelijkheden die werkgevers- en werknemersorganisaties hebben om via overlegorganen (vooral SER en Stichting van de Arbeid) de regering te adviseren over haar beleid (zie eindtermen hierboven).	
<i>Politieke actoren:</i> de meest betrokken ministeries en hun taken bij het aanpakken van dit vraagstuk.	
<i>Politieke actoren:</i> de taken, functies en handelingen van gemeenten bij de uitvoering van zorg en sociale zekerheid.	
Subdomein 5.3: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische aandachtsgebieden bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<i>Democratie:</i> de mogelijkheden die mensen hebben om invloed uit te oefenen op het beleid van werkgevers, overheid en vakbonden.	
<i>Democratie:</i> de mogelijkheden die voor werknemers en anderen betrokkenen bestaan om het beleid van werkgevers te beïnvloeden, via onder anderen de ondernemings- of medezeggenschapsraad.	
<i>Macht:</i> argumenten die mogelijk wijzen op meer of minder macht en invloed op het beleid van: - sociale partners; - het bedrijfsleven.	
<i>Macht:</i> de machtsrelaties tussen overheid, werkgevers- en werknemersorganisaties binnen de arbeidsverhoudingen, rekening houdend met organisatiegraad, economische conjunctuur, politieke verhoudingen, de mate van institutionalisering.	
<i>Macht:</i> de machtsmiddelen waarover werkgevers en werknemers beschikken om voor hun belangen op te komen, i.c. het stakingsrecht en de wijze waarop dit in Nederland wordt gehanteerd.	
<i>Macht:</i> de invloed van geïnstitutionaliseerde arbeidsverhoudingen op de arbeidspositie van individuele werknemers, met aandacht voor de cao.	
Subdomein 5.4: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<i>Politieke theorieën en begrippen.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
Subdomein 5.5: Politiek-juridische dilemma's en problemen bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals: - de wenselijkheid van een basisinkomen; - de wenselijkheid tot een wettelijke ondersteuning van verdergaande vormen van flexwerk en ondersteuning van zzp'ers; - de invloed van technologie (robotisering, informatisering) op arbeid; - het algemeen verbindend verklaren van cao's; - inkomensnivellering, argumenten voor (gelijkheid, verkleining van de afstand tussen burgers) en tegen (vrijheid, ambities bevorderen).	
Subdomein 5.6: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<i>Actoren:</i> een omschrijving van de collectieve arbeidsverhoudingen.	
<i>Actoren:</i> (zie ook 5.2) de totstandkoming, samenstelling en taken van de volgende actoren: - het CPB; - de SER; - de ACM; - de Stichting van de Arbeid.	
<i>Actoren:</i> de totstandkoming, samenstelling en taken van de volgende actoren, i.c. de sociale partners: - de belangrijkste werkgeversorganisaties in Nederland; - de belangrijkste werknemersorganisaties, vakbonden en vakcentrales in Nederland.	
<i>Actoren:</i> de betekenis van een sociaal akkoord.	
<i>Actoren:</i> de totstandkoming, samenstelling en taken van de volgende uitvoeringsorganen: - UWV; - pensioenfondsen; - werkpleinen; - sociale diensten.	
<i>Actoren:</i> verschillende organisatievormen, i.c.: - tayloristische organisaties; - professionele organisaties; - hiërarchische versus platte organisaties; - bureaucratieën; - de organisatievormen zoals onderscheiden door Mintzberg; - zelforganisaties.	

Domein 5: Arbeid en verzorgingsstaat	vervolg
Subdomein 5.6: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat vervolg	
<i>Actoren:</i> wat bedrijfskolommen en bedrijfstakken zijn.	
<i>Functies:</i> de volgende functies van arbeid: - materiële functies van werk (inkomen, economische onafhankelijkheid); - immateriële functies van werk (sociale status, sociale contacten, zinvolle tijdsbesteding, ontplooiing).	
Subdomein 5.7: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<i>Economische orde:</i> verschillende typen sociaal-economische ordes (kapitalisme, markteconomie, gemengde economie, planeconomie).	
<i>Economische orde:</i> de typologie van verzorgingsstaten: - sociaal-democratische, liberale en corporatistische; - het Rijnlands en Angelsaksisch model.	
<i>Economische orde:</i> de soorten arbeidsdeling, i.c.: - technisch; - maatschappelijk; - internationaal.	
<i>Economische orde:</i> kenmerken van het poldermodel.	
<i>Economische orde:</i> kenmerken van de informele sector.	
<i>Economische orde:</i> de aard en omvang van deeltijdarbeid, in het bijzonder bij bepaalde groepen.	
<i>Economische orde:</i> de aard en omvang van flexwerk en werken als zzp-er, in het bijzonder bij bepaalde groepen.	
<i>Economische orde:</i> de mate waarin sprake is van of een streven is naar een kenniseconomie en wat daar de kenmerken van zijn.	
<i>Economische orde:</i> soorten lonen en salarissen: - minimumloon; - jeugdloon; - modaal inkomen; - prestatiebeloning.	
<i>Economische orde:</i> de financiering van de verzorgingsstaat, in het bijzonder met gebruikmaking van de begrippen 'omslagstelsel' en 'kapitaaldekkingstelsel'.	
<i>Economische orde:</i> de verschillende vormen van werkloosheid, gerelateerd aan economische structuur en conjunctuur, seizoenen, leeftijd (jeugdwerkloosheid), duur.	
<i>Economische orde:</i> de verschillende vormen van arbeid, i.c.: - formeel en informeel; - betaald en onbetaald.	
<i>Structuur:</i> de structuur en kenmerken van de Nederlandse arbeidsmarkt en beroepsbevolking, waar onder: - vraag en aanbod; - participatie van minderheidsgroepen; - de primaire, tertiaire, secundaire en quartaire sector.	
<i>Structuur:</i> in hoofdlijnen de kenmerken van diverse verzorgingsarrangementen in Nederlands, i.c.: - de zorg voor ouderen; - kinderopvang; - de zorg voor zieken.	
<i>Belangen:</i> de belangen van werknemersorganisaties, i.c.: - primaire arbeidsvoorwaarden als salaris en werktijden; - secundaire arbeidsvoorwaarden als reiskostenvergoeding, verlof, opleiding; - arbeidsomstandigheden.	
<i>Belangen:</i> de belangen van werkgeversorganisaties, i.c.: - gunstig ondernemingsklimaat; - goed werkende infrastructuur; - geschoolde beroepsbevolking.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> kenmerken en omschrijving van en toelichting op begrippen die aan sociale ongelijkheid gerelateerd zijn: - klasse; - standen; - de sociale stratificatie; - de maatschappelijke positie; - sociale of sociaal-economische posities; - verticale en horizontale mobiliteit.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> de wijze waarop sociaal-economische posities, kansen en posities op de arbeidsmarkt beïnvloeden en vice versa.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> de wijze waarop sociaal-economische posities invloed hebben op het al dan niet gebruik moeten maken van voorzieningen van de verzorgingsstaat of vice versa.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> sociaal-economische participatie en sociaal-economische posities relateren aan de kenmerken sekse, etniciteit, leeftijd en opleidingsniveau.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> het Mattheuseffect.	

Domein 5: Arbeid en verzorgingsstaat	vervolg
Subdomein 5.8: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<p><i>Sociaal-economische theorieën en begrippen:</i> de kernredeneringen over economie en arbeid uit de volgende theorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> - corporatisme; - fordisme; - human capital; - human resource management; - kapitalisme; - keynesianisme; - neoklassieke theorie; - sociotechniek; - taylorisme; - toytisme; - nepotisme. <p>En de mate waarin deze redeneringen worden ondersteund door onderzoek.</p>	
Subdomein 5.9: Sociaal-economische dilemma's en problemen bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de wijze waarop werkgelegenheid bevordert en werkloosheid aangepakt dient te worden; - het al dan niet ontstaan van een arbeidsloze samenleving (robotisering); - de af- of toename van sociale en/of inkomensongelijkheid; - de rechtvaardigheid in de van vermogensverdeling; - de discussie over een eventueel basisinkomen; - de invloed van technologie (robotisering, mechanisering, informatisering, automatisering) op arbeid; - individuele verantwoordelijkheid en collectieve regelingen; - het bieden van steun en mensen zelf verantwoordelijk voor hun leven te laten zijn; - gelijkheid in het aanbod van voorzieningen aan burgers en het bieden van maatwerk aan burgers in specifieke gevallen; - de wens of ontwikkeling tot het komen een 24-uurseconomie; - de wens of ontwikkeling tot flexibilisering van arbeid; - de wens of ontwikkeling tot een levenlang leren; - de financiering van de verzorgingsstaat en de sociale zekerheid; - kartelvorming en het problematische karakter daarvan; - inter- en intragenerationele solidariteit in relatie tot vergrijzing en ontgroening. 	
Subdomein 5.10: Sociaal-culturele benaderingswijze: cultuur en visies bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<p><i>Cultuur:</i> de diverse waarden die aan arbeid gekoppeld zijn, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - respect; - de waardering van anderen. 	
<p><i>Visies:</i> verschillende typen arbeidsethos, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het protestantse arbeidsethos volgend Weber; - een traditioneel arbeidsethos (arbeid als plicht en noodzaak); - een kritisch arbeidsethos (arbeid belangrijk maar niet zaligmakend); - een alternatief arbeidsethos (arbeid onbelangrijk). 	
<p><i>Visies:</i> visies en standpunten van Nederlandse politieke partijen in het parlement over sociaal-economische vraagstukken, de hedendaagse en gewenste (toekomstige) verzorgingsstaat, i.c. rondom kwesties als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - een grotere of kleinere rol van de overheid in de aansturing van het bedrijfsleven; - meer of minder privatisering; - een actieve of passieve rol van de overheid bij doelgroepenbeleid op de arbeidsmarkt; - een actieve of passieve rol van de overheid bij beïnvloeden van macro-economisch beleid; - inkomensbeleid; - het uit- of afbouwen van arrangementen van de verzorgingsstaat; - een visie op flexibele arbeid; - een visie op een leven lang leren. 	
<p><i>Visies:</i> visies op sociaal-economisch burgerschap.</p>	
<p><i>Visies:</i> visies op betaalde en onbetaalde arbeid.</p>	
<p><i>Visies:</i> een visie op het solidariteitsbeginsel.</p>	
<p><i>Visies:</i> de opvattingen achter het subsidiariteitsbeginsel en 'soevereiniteit in eigen kring'.</p>	
<p><i>Visies:</i> het harmonie- versus het conflictmodel in de arbeidsverhoudingen.</p>	

Domein 5: Arbeid en verzorgingsstaat	vervolg
Subdomein 5.11: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<i>Sociale orde</i> : een aantal ontwikkelingen in de samenleving die van belang zijn voor de ontwikkeling van arbeidsmarkt en verzorgingsstaat, i.c.: - vergrijzing; - migratie; - emancipatie.	
<i>Gedrag</i> . Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
<i>Beïnvloeding</i> . Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
Subdomein 5.12: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<i>Sociaal-culturele theorieën en begrippen</i> : de kernredeneringen over arbeid en gedrag uit de volgende theorieën: - de theorie van Maslov; - theorieën en opvattingen over relatie arbeid en vrije tijd (waaronder holistische en compensatorische); - de theorie over rationalisering en modernisering van de samenleving, in het bijzonder de theorie van Weber op dit punt. En de mate waarin deze redeneringen worden ondersteund door onderzoek.	
Subdomein 5.13: Sociaal-culturele dilemma's en problemen bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals: - de mate waarin arbeid zingeving en voldoening kan geven.	
Subdomein 5.14: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: arbeid en verzorgingsstaat in de tijd	
<i>Verleden</i> : politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in historische tijdvakken die voor dit vraagstuk van belang zijn geweest, i.c.: - prehistorie (tijdvak Jagers en Boeren): arbeidsdeling en vormen van arbeid; - oudheid: (slaven)arbeid, vrije burgers; waardering van arbeid; - middeleeuwen: arbeid in de feodale structuur; arbeid als goddelijk lot; - moderne tijd (het tijdvak van burgers en stoommachines): de kenmerken van en arbeid in/direct na de (eerste, tweede en derde) industriële revolutie; arbeid als mogelijke vervreemding; - moderne tijd (het tijdvak van burgers en stoommachines): de kenmerken en ontwikkeling van de nachtwakersstaat; - moderne tijd (het tijdvak van burgers en stoommachines): de overgang van een standenmaatschappij naar een klassenmaatschappij (modernisering); - contemporaine geschiedenis: uitbreiding van de verzorgingsstaat en (hervormingen van de) sociale zekerheid; arbeid als zelfontplooiing; - contemporaine geschiedenis: de ontwikkelingen naar het poldermodel, i.c. crisis van de verzorgingsstaat vanaf 1980, het Akkoord van Wassenaar, het poldermodel onder de paarse kabinetten, het denken over de 'derde weg'; - contemporaine geschiedenis: de ontwikkeling naar een postindustriële samenleving of informatiesamenleving.	
Subdomein 5.15: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: arbeid en verzorgingsstaat in de wereld	
<i>Andere samenlevingen</i> : politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in andere landen of regio's die voor dit vraagstuk van belang zijn (geweest), i.c.: - de functie en werking van de ILO; - internationale economische ontwikkelingen, waaronder die in de internationale arbeidsmarkt; - de sociaal-economische orde en verzorgingsstaat van Nederland in vergelijking met andere landen; - problemen van en discussie over de toekomst van arbeid en de verzorgingsstaat in internationaal perspectief.	
Subdomein 5.16: Burgerschap en kritisch denken bij het vraagstuk arbeid en verzorgingsstaat	
<i>Begrip en vaardigheden</i> : de bovengenoemde inhouden, in het bijzonder de wijze waarop arbeid een eventuele zinvolle invulling van het leven is, de sociale ongelijkheid die ermee samenhangt, de betrokken actoren en de verzorgingsstaat.	
<i>Aanzetten tot participatie</i> : deze kennis, door die te gebruiken om zelf een actieve rol te spelen in werk en vrije tijd, als werknemer of werkgever, bij het zorg dragen voor een gezonde werkomgeving (vitaal burgerschap), bij het beschouwen van ongelijkheden, in de zorg, dit bij leerlingen te bevorderen en zo te participeren en/of leerlingen te stimuleren om te participeren op micro- (de eigen directe leefomgeving), meso- (instituties als school of vrije tijd) en macroniveau (de sociale en politieke context van de (internationale) samenleving als geheel).	
<i>Kritische beschouwing</i> : informatie over arbeid, verzorgingsstaat of ongelijkheden: deze informatie beoordelen, feiten aanvaarden, veronderstellingen en interpretaties onderscheiden, logisch geldige redeneringen herkennen en geven, oordelen en verantwoorden.	
Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.	

Domein 6. Pluriforme samenleving

Het vierde sociale en politieke vraagstuk dat in maatschappijleer aan de orde komt, is op welke wijze de samenleving omgaat met de grote (culturele) diversiteit in de diverse groeperingen. In de moderne samenleving is deze diversiteit te zien aan de vele levensstijlen, waarden, culturele (sub)groepen, religies en etnische achtergronden. Elke samenleving (of groep binnen de samenleving) kiest hoe zij tegen diversiteit aankijkt. Ook bepaalt zij hoe er wel of niet samengeleefd wordt en onder welke voorwaarden. In dit domein bestuderen we de hedendaagse Nederlandse situatie en vergelijken deze die met pluriformiteit en diversiteit in andere samenlevingen. De tweedegraadsdocent maatschappijleer/maatschappijkunde en de docent burgerschap dienen kennis te hebben van dit vraagstuk, mede omdat hij hier zelf les in geeft.

In domein 1 werkten we de benaderingswijzen maatschappijleer uit. In dat domein gaven we de sociaalwetenschappelijke basiskennis zoals met die benaderingswijzen gerangschikt kan worden. In de domeinen 2 tot en met 8 maken we opnieuw van de benaderingswijzen gebruik. Nu door deze op sociale en politieke vraagstukken toe te passen. In dit domein bestuderen we zo de pluriforme samenleving, door daarvan de politiek-juridische, sociaal-economische, sociaal-culturele en veranderings- en vergelijkingsaspecten uit te werken.

Indicatoren van bachelorsniveau

Docenten maatschappijleer kunnen de politiek-juridische benaderingswijze toepassen op dit domein. Zij kunnen beschrijven, herkennen, uitleg geven over, gebruikmaken van, verbanden zien in en/of voorbeelden noemen van:

Subdomein 6.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving bij het vraagstuk pluriforme samenleving

Rechtsstaat: de inhoud van de Nederlandse Grondwet rond pluriforme samenleving, i.c.:

- het gelijkheidsbeginsel;
- de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging.

Rechtsstaat: de strekking van de internationale grondrechten rond pluriforme samenleving, i.c.:

- het Vluchtelingenverdrag van de VN;
- de vluchtelingenrechten uit het EVRM, i.c. het recht op een gezinsleven, verbod op retournement ;
- de anti-discriminatie-artikelen uit internationale verdragen als het EVRM en de IVBPR;
- de vluchtelingenrechten uit Europese richtlijnen.

Staat. Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.

Recht: van de Wet inburgering nieuwkomers de volgende onderdelen:

- de inburgeringseisen en -doelen;
- de rechten vóór toegang;
- de rechten ná toegang.

Recht: van het vreemdelingenrecht de volgende onderdelen:

- illegaliteit;
- ongedocumenteerdheid;
- de vluchtelingenstatus en definitie vluchteling;
- de asielstatus en definitie van asielzoeker;
- asiel- en vluchtelingenprocedures;
- het onderscheid tussen regulier vluchten en vluchten om asiel;
- de dubbele nationaliteit;
- gezinshereniging;
- het generaal pardon/kinderpardon;
- naturalisatie.

Recht: van de Wet MoMi (modern migratiebeleid) de mogelijkheid en regels voor een geldige verblijfsvergunning in Nederland.

Recht: van Wet gelijke behandeling de volgende onderdelen:

- de uitwerking van artikel 1 van de Grondwet;
- de terreinen waarop gelijke behandeling toegepast wordt;
- de uitzonderingen in gelijke behandeling.

Beleid: de beleidsdoelen van de overheid voor de pluriforme samenleving, i.c.:

- gelijke behandeling;
- achterstandsbestrijding;
- de opvang van asielzoekers;
- inburgering;
- emancipatie;
- integratie;
- migratie.

Beleid: de wijze waarop van het minderheden-, migratie- en vreemdelingenbeleid van de nationale overheid en de EU concreet vorm krijgt.

Beleid: het beleid voor integratie en inburgering van vreemdelingen en vluchtelingen, de invloed en betrokkenheid van etnische en culturele groeperingen op dit beleid.

Beleid: de intentionele en niet-intentionele gevolgen van beleid met betrekking tot integratie en segregatie.

Politieke besluitvorming: de pluriforme samenleving als vraagstuk, het gegeven dat de diversiteit van de samenleving een permanent sociaal en politiek vraagstuk is, dat steeds nieuwe vragen, problemen en (politieke) oplossingen vraagt, vooral als het gaat om:

- mogelijk conflicterende waarden en normen;
- de sociale omgang tussen groepen;
- de rechtvaardige behandeling van de diverse groepen;
- discriminatie;
- de botsing van grondrechten.

Domein 6: Pluriforme samenleving	vervolg
Subdomein 6.2: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische actoren bij het vraagstuk pluriforme samenleving	
<i>Politieke actoren:</i> de uitvoerende taken van de volgende politieke actoren: - overheden; - politieke partijen; - de IND; - het COA; - het College voor de Rechten van de Mens.	
<i>Politieke actoren:</i> de meest betrokken ministeries en hun taken bij het aanpakken van dit vraagstuk, vooral over asielbeleid, werk en integratie.	
Subdomein 6.3: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische aandachtsgebieden, dilemma's en problemen bij het vraagstuk pluriforme samenleving	
<i>Democratie:</i> het vraagstuk in welke mate minderheden meer of minder invloed in de democratische besluitvorming en instituten behoren te krijgen.	
<i>Macht.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
Subdomein 6.4: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk pluriforme samenleving	
<i>Politieke theorieën en begrippen.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
Subdomein 6.5: Politiek-juridische dilemma's en problemen bij het vraagstuk pluriforme samenleving	
Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals: - problemen met het formuleren van een beleidsdefinitie van diverse groepen in de samenleving (bijvoorbeeld jong-oud, allochtoon-autochtoon, senioren et cetera); - de gewenste rol van de EU bij het ontvangen van vreemdelingen, vluchtelingen en asielzoekers, de keuzes die daarbij gemaakt worden; - het vraagstuk in hoeverre diversiteit en pluriformiteit nastrevenswaardige uitgangspunten zijn; - de opkomst van het populisme; - het vraagstuk van radicalisering de daarmee samenhangende aanslagen; - het vraagstuk van superdiversiteit; - de spanning tussen pluriformiteit en uniformiteit; - de (on)mogelijkheden van uitzettingsbeleid; - vormen van gedoogbeleid; - de term pluriforme samenleving vs. multiculturele samenleving; - de invloed die herkomststaten op sommige migranten proberen uit te oefenen.	
Subdomein 6.6: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies bij het vraagstuk pluriforme samenleving	
<i>Actoren:</i> de volgende groeperingen, in het bijzonder migranten- en minderheidsgroepen: - eerste-, tweede- en derde- generatie migranten; - Nederlanders met een migratieachtergrond; - etniciteit en etnische groepen; - vluchtelingen (economisch, religieus en politiek); - vreemdelingen; - asielzoekers; - gehandicapten; - senioren; - groepen op basis van gender ; - lesbiennes, homo's, biseksuelen, transgenders, interseksuelen en anderen (LHBTI+).	
<i>Actoren:</i> de vermeend problematische vragen die bovengenoemde indelingen oproepen en de vraagstukken die mogelijk met deze groepen samenhangen.	
<i>Actoren:</i> de taken en rollen van de volgende organisaties: - Vluchtelingenwerk; - Landelijk Overleg Minderheden.	
Subdomein 6.7: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden bij het vraagstuk pluriforme samenleving	
<i>Economische orde:</i> economische push- en pullfactoren voor migratie.	
<i>Structuur:</i> de mogelijke rol van werkgevers en werknemers bij het in stand houden van discriminatie.	
<i>Belangen:</i> de (geschade) belangen van werkgevers en werknemers en particulieren bij in het inzetten van arbeidskrachten met een migratieachtergrond, i.c.: - customer discrimination; - goedkope arbeid.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> de wijze waarop positietoewijzing en positieverwerving bijdrage tot de sociale posities van groepen in de pluriforme samenleving.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> de sociaal-economische posities van en verschillen tussen Nederlanders met een migratieachtergrond en autochtonen, leeftijdsgroepen, groepen met een bepaalde seksuele oriëntatie, gehandicapten, stads- en plattelandsbevolking, op het terrein van arbeidsmarkt en scholing.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> ongelijkheden tussen Nederlanders met een migratieachtergrond en autochtonen, Nederlanders met een migratieachtergrond onderling, jongeren en ouderen, mannen en vrouwen, stedelingen en plattelandsbewoners, gehandicapten, groepen met een specifieke seksuele oriëntatie.	

Domein 6: Pluriforme samenleving	vervolg
<p>Subdomein 6.8: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk pluriforme samenleving</p>	
<p><i>Sociaal-economische theorieën en begrippen:</i> de kernredeneringen over migratie uit de volgende theorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de economische migratietheorie; - wereldsysteemtheorie (Wallerstein, zie ook domein 8); - dependenciatheorie (zie ook domein 8); - de theorie van de migratiesystemen en -netwerken; - de theorie van het transnationalisme (De Haas/Castells); - de realistische conflicttheorie (Penninx). <p>En de mate waarin deze redeneringen worden ondersteund door onderzoek.</p>	
<p>Subdomein 6.9: Sociaal-economische dilemma's en problemen</p>	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het al dan niet ontstaan van getto's; - de mogelijke opleidingsachterstanden en andere sociale achterstanden bij minderheden; - het mogelijke ontstaan van onderklassen en tweedeling; - de mogelijke gevolgen van de vergrijzing; - de arbeidsmarktpositie van diverse groeperingen; - discriminatie op de arbeidsmarkt; - het mechanisme van selffulfilling prophecy in de achterstanden van minderheden; - oorzaken en gevolgen van witte en zwarte scholen. 	
<p>Subdomein 6.10: Sociaal-culturele benaderingswijze: cultuur en visies bij het vraagstuk pluriforme samenleving</p>	
<p><i>Cultuur:</i> culturen en minderheidsgroepen aan de hand van de volgende kenmerken:</p> <ul style="list-style-type: none"> - voorkomende waarden en normen; - voorkomende rituelen en feesten; - gehanteerde symbolen en taal; - religie; - materiële culturele uitingen; - de diversiteit binnen en tussen de groepen daarin. 	
<p><i>Cultuur:</i> de (pluraliteit van) waarden en normen in de Nederlandse samenleving.</p>	
<p><i>Cultuur:</i> diverse waardepatronen van diverse minderheden en culturele groeperingen (naar aanleiding van Hofstede), i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - feminiene en masculiene waarden; - de visie op machtafstand; - individualisme versus collectivisme; - de mate van onzekerheidsvermijding; - de langetermijn- versus kortetermijnoriëntatie. 	
<p><i>Visies:</i> standpunten van de diverse feministische stromingen, in het bijzonder:</p> <ul style="list-style-type: none"> - intersectionaliteit; - privileges. 	
<p><i>Visies:</i> visies en standpunten van Nederlandse politieke partijen in het parlement over:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het minderhedenbeleid; - het migratie- en vluchtelingenbeleid; - het emancipatiebeleid; - de sociale zekerheid; - de ouderenzorg. 	
<p><i>Visies:</i> de verschillen tussen de volgende visies:</p> <ul style="list-style-type: none"> - cultureel relativisme; - cultureel universalisme; - cultureel particularisme; - ethocentrisme; - multiculturalisme; - pluralisme; - fundamentalisme; - rechts-extremisme; - nationalisme; - (neo-)nazisme. 	

Domein 6: Pluriforme samenleving	vervolg
Subdomein 6.11: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden bij het vraagstuk pluriforme samenleving	
<i>Sociale orde:</i> Nederland als een multiculturele, multi-etnische of pluriforme samenleving.	
<i>Sociale orde:</i> het onderscheid tussen etniciteit, natie en nationaliteit, minderheid, allochtoon en autochtoon, migrant met een bepaalde achtergrond, gastarbeider.	
<i>Sociale orde:</i> verschillende benaderingen van cultuur en identiteit (cultuur als essentie en als constructie).	
<i>Sociale orde:</i> het onderscheid tussen stereotypen, vooroordelen en discriminatie, sociale categorisatie, selffulfilling prophecy en pygmalioneffect.	
<i>Sociale orde:</i> een analyse van pluriforme vraagstukken met behulp van de volgende begrippen: anomie en deviatie.	
<i>Sociale orde:</i> het onderscheid tussen assimilatie, integratie en segregatie.	
<i>Sociale orde:</i> patronen van acculturatie, i.c.: assimilatie, marginalisering, integratie en segregatie.	
<i>Sociale orde:</i> discriminatie en varianten van dit gedrag: - seksisme; - racisme; - xenofobie; - homofobie; - ableism; - leeftijdsdiscriminatie; - discriminatie naar uiterlijke schoonheid; - islamofobie; - antisemitisme; - overige soorten discriminatie. En de mate waarin dit voorkomt.	
<i>Gedrag:</i> sociale en persoonlijke push- en pullfactoren voor migratie.	
<i>Gedrag:</i> de omvang van hedendaagse migratiestromen.	
<i>Gedrag:</i> de werking van identiteitsvorming, selectieve waarneming, referentiekaders, feiten/meningen, objectiviteit, subjectiviteit.	
<i>Gedrag:</i> de copingstrategieën bij uitsluiting, i.c. polarisatie, vermijding conformering, verbindende strategieën.	
<i>Gedrag:</i> de wijze waarop beelden en gedragingen van pluriforme groeperingen ontstaan, met: - conformisme; - conditionering; - internalisering; - in- en uitsluiting; - verkrijgen sociale identiteit; - stigmatisering; - categorisering; - stereotypering; - vooroordelen; - discriminatie; - ontbreken van tolerantie en acceptatie.	
<i>Gedrag:</i> de mate van integratie en participatie (onder meer politiek, maatschappelijk en economisch) van de verschillende etnische en culturele groeperingen in Nederland.	
<i>Gedrag:</i> de mate waarin immigratie en emigratie feitelijk voorkomt.	
<i>Beïnvloeding.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
Subdomein 6.12: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk pluriforme samenleving	
<i>Sociaal-culturele theorieën en begrippen.</i> De kernredeneringen over pluriformiteitsvraagstukken, uit de volgende theorieën: - cultuurrelativisme; - ethnocentrisme; - wij-zij-categorisatie; - meltingpottheorie; - de saladbowltheorie; - mythe van de terugkeer; - sociaal Darwinisme; - sociale categorisatietheorie; - sociale dominantietheorie; - sociale identiteitstheorie; - statistische discriminatietheorie; - theorie van het 'alledaags racisme' (Essed); - de contacthypothese; - de fundamentele attributiefout. En de mate waarin deze redeneringen worden ondersteund door onderzoek.	

Domein 6: Pluriforme samenleving	vervolg
Subdomein 6.13: Sociaal-culturele dilemma's en problemen	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de spanning tussen pluriformiteit en sociale cohesie; - mogelijk sociaal isolement, vervreemding, marginalisatie of anomie van minderheden; - de mogelijke toe- of afname van (on)verdraagzaamheid; - het herkennen van complexiteit bij het afbakenen van verschillende subgroepen in de samenleving (bijvoorbeeld op grond van etniciteit, gender, oud-jong, platteland-stad). 	
Subdomein 6.14: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: pluriforme samenleving in de tijd	
<p><i>Andere samenlevingen:</i> politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in andere landen of regio's die voor dit vraagstuk van belang zijn (geweest), i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het vluchtelingenbeleid van de EU; - het verdelingsvraagstuk en opvang in de regio in het huidige migratiebeleid; - het integratiebeleid in andere landen (VS); - het beleid van de UNHCR; - de aansluiting bij internationale verdragen en verplichtingen voor de pluriforme samenleving. 	
Subdomein 6.15: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: pluriforme samenleving in de wereld	
<p><i>Andere samenlevingen:</i> politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in andere landen of regio's die voor dit vraagstuk van belang zijn (geweest), i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het vluchtelingenbeleid van de EU; - het verdelingsvraagstuk en opvang in de regio in het huidige migratiebeleid; - het integratiebeleid in andere landen (VS); - het beleid van de UNHCR; - de aansluiting bij internationale verdragen en verplichtingen voor de pluriforme samenleving. 	
Subdomein 6.16: Burgerschap en kritisch denken bij het vraagstuk pluriforme samenleving	
<p><i>Begrip en vaardigheden:</i> de bovengenoemde inhouden, in het bijzonder de pluriformiteit aan culturen, de diversiteit van de samenleving, vormen van stereotypering en vooroordelen, discriminatie.</p>	
<p><i>Aanzetten tot participatie:</i> deze kennis, door die te gebruiken om zelf een actieve rol te spelen in het vermijden van discriminatie, stereotypering, vooroordelen en de omgang met diversiteit, dit te stimuleren bij leerlingen en zo zelf te participeren of leerlingen te laten participeren op micro- (de eigen directe leefomgeving), meso- (instituties als school of vrije tijd) en macroniveau (de sociale en politieke context van de (internationale) samenleving als geheel).</p>	
<p><i>Kritische beschouwing:</i> informatie over pluriformiteit en diversiteit: vooroordelen voorkomen door de betrouwbaarheid van deze informatie te beoordelen, feiten te aanvaarden, veronderstellingen en interpretaties te onderscheiden, logisch geldige redeneringen te herkennen en te geven, oordelen en verantwoorden.</p>	
<p>Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.</p>	

Domein 7: Cultuur en socialisatie

Het zesde sociaal en politiek vraagstuk dat in maatschappijleer aan de orde komt, is op welke wijze de samenleving ervoor zorgt dat zijn leden volwaardig lid van die samenleving worden en hoe cultuur daarbij wordt overgedragen. In de moderne samenleving is dit een vraagstuk van de wijze waarop socialiserende instituties werken, hoe en welke cultuur gesocialiseerd wordt. Dit is een fundamenteel sociaal en politiek vraagstuk, mede omdat elke samenleving voor de opgave staat haar leden volwaardig lid van die samenleving te laten worden. In dit domein bestuderen we de hedendaagse Nederlandse situatie en vergelijken deze met culturen en socialisatie in andere samenlevingen. De tweedegraadsdocent maatschappijleer/maatschappijkunde en de docent burgerschap dienen kennis te hebben van dit vraagstuk, mede omdat hij hier zelf les in geeft.

In domein 1 werkten we de benaderingswijzen maatschappijleer uit. In dat domein gaven we de sociaalwetenschappelijke basiskennis zoals met die benaderingswijzen gerangschikt kan worden. In de domeinen 2 tot en met 8 maken we opnieuw van de benaderingswijzen gebruik. Nu door deze op sociale en politieke vraagstukken toe te passen. In dit domein bestuderen we zo cultuur en socialisatie, door daarvan de politiek-juridische, sociaal-economische, sociaal-culturele en veranderings- en vergelijkingsaspecten uit te werken.

Indicatoren van bachelorsniveau

Docenten maatschappijleer kunnen de politiek-juridische benaderingswijze toepassen op dit domein. Zij kunnen beschrijven, herkennen, uitleg geven over, gebruikmaken van, verbanden zien in en/of voorbeelden noemen van:

Subdomein 7.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving bij het vraagstuk cultuur en socialisatie

Rechtsstaat: de grondrechten die voor het vraagstuk cultuur en socialisatie van belang zijn, i.c.:

- de vrijheid van godsdienst (zie ook 5.1);
- de vrijheid van meningsuiting (zie ook 4.1);
- de rechten van het kind;
- de vrijheid van onderwijs.

Recht: de kern en bedoeling van wetgeving op het terrein van cultuur en socialisatie, i.c.:

- jeugdhulpverlening (Jeugdwet);
- kinderopvang;
- het onderwijs (onderwijssysteem en leerplichtwet);
- het personen- en familierecht.

Recht: soorten onderwijs, i.c.:

- openbaar en bijzonder onderwijs;
- speciaal onderwijs;
- beroepsonderwijs.

Staat. Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.

Beleid: het overheidsbeleid op het terrein van cultuur en socialisatie, i.c.:

- de doelen van het jeugdbeleid;
- de doelen en ontwikkelingen in het onderwijsbeleid;
- de doelen van het emancipatiebeleid;
- de doelen van de kinderopvang.

Politieke besluitvorming: cultuur en socialisatie als vraagstuk:

- de wens van de samenleving en overheid om de socialisatie van individuen te faciliteren, onder meer door onderwijs en zorgarrangementen;
- de wens van de samenleving om problemen met socialisatieprocessen, onder meer door instituties, op te lossen.

Subdomein 7.2: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische actoren bij het vraagstuk cultuur en socialisatie

Politieke actoren: de meest betrokken ministeries en hun taken bij het aanpakken van dit vraagstuk.

Politieke actoren: de specifieke taken van gemeenten bij jeugdhulp, i.c.:

- jeugdhulp en -zorg (jeugdigen met beperkingen) en voorzieningen daartoe aanbieden;
- jeugdbescherming en bescherming tegen kindermishandeling.

Politieke actoren: van de volgende actoren:

- de kindombudsman;
- Raad voor de Kinderbescherming;
- Jeugdzorg Nederland;
- vertrouwensartsen;
- de organisatie, functies, rol in het beleid en doelen.

Subdomein 7.3: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische aandachtsgebieden bij het vraagstuk cultuur en socialisatie

Democratie. Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.

Macht. Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.

Subdomein 7.4: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk cultuur en socialisatie

Politieke theorieën en begrippen. Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.

Subdomein 7.5: Politiek-juridische dilemma's en problemen bij het vraagstuk cultuur en socialisatie

Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:

- de vraag in hoeverre (de)institutionalisering van socialisatie gewenst is;
- de vraag hoe en wanneer de overheid mag ingrijpen in het privé-domein.

Domein 7: Cultuur en socialisatie	vervolg
Subdomein 7.6: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	
<p><i>Actoren:</i> (zie ook 7.11) de kenmerken van socialiserende instituties, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het gezin; - peergroups of referentieroeven (normatieve of vergelijkende); - de buurt; - vrijetijdsorganisaties; - school; - werk; - kerken en andere religieuze gemeenschappen; - overheid. 	
<p><i>Functies:</i> de functies van socialisatie, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - continuering; - verandering; - identificatie; - identiteitsvorming; - regulering gedrag. 	
<p><i>Functies:</i> de functie van het gezin, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de seksuele functie; - de biologische functie; - de voortplantingsfunctie; - de opvoedkundige functie; - de economische functie; - de affectieve functie. 	
<p><i>Functies:</i> de functie van het onderwijs, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kwalificatie; - selectie; - allocatie; - emancipatie; - legitimatie; - pedagogisch. 	
Subdomein 7.7: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	
<p><i>Economische orde.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.</p>	
<p><i>Structuur:</i> arrangementen van de verzorgingsstaat voor de ondersteuning socialisatieprocessen, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - leerplicht; - jeugdhulpverlening; - kinderopvang; - daarvan, de doelen, het praktisch functioneren, de organisatie- en verantwoordelijkheidsstructuur. 	
<p><i>Belangen.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.</p>	
<p><i>Sociale ongelijkheid:</i> de in de samenleving, cultuur en omgang tussen mensen aanwezige ongelijkheden in termen van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de relatie tussen sociale posities en ongelijkheid; - de relaties tussen privileges als macht, inkomen en waardering en ongelijkheid; - de relatie tussen sociale status en ongelijkheid; - de relatie tussen de sociale stratificatie, de 'maatschappelijke ladder' en ongelijkheid. 	
<p><i>Sociale ongelijkheid:</i> de in de samenleving, cultuur en omgang tussen mensen vormen van sociale mobiliteit, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - horizontale sociale mobiliteit; - verticale sociale mobiliteit; - intergeneratiemobiliteit; - intrageneratiemobiliteit. 	
<p><i>Sociale ongelijkheid:</i> verschillende vormen van sociale ongelijkheid, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - op basis van prestatie; - etniciteit; - religiositeit; - de sociaal-culturele achtergrond; - het opleidingsniveau (van de ouders). 	
<p><i>Sociale ongelijkheid:</i> het verband tussen cultureel en sociaal kapitaal en ongelijkheid, de wijze waarop dit aan persoonskenmerken gerelateerd is.</p>	
Subdomein 7.8: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	
<p><i>Sociaal-economische theorieën en begrippen:</i> de kernredeneringen van de volgende theorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> - meritocratie; - reproductietheorie. <p>En de mate waarin deze redeneringen worden ondersteund door onderzoek.</p>	

Domein 7: Cultuur en socialisatie	vervolg
Subdomein 7.9: Sociaal-economische dilemma's en problemen bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de mate waarin onderwijs kans(on)gelijkheid bevordert dan wel juist tegen kan gaan; - de mate waarin sociaal-economische ongelijkheden gereproduceerd worden, op welke wijze daarvoor, indien wenselijk, een oplossing mogelijk is; - de vraag of er sprake is van (de wenselijkheid van) een meritocratie. 	
Subdomein 7.10: Sociaal-culturele benaderingswijze: cultuur en visies bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	
<p><i>Cultuur</i>: verschillende aan cultuur gerelateerde begrippen, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - waarden; - normen; - moraal; - ideeën; - doelen; - perceptie. 	
<i>Cultuur</i> : onderscheidingen tussen dominante cultuur, subcultuur, tegencultuur.	
<i>Cultuur</i> : de mate waarin straatculturen in het socialisatieproces een rol spelen, de relatie daarmee met de zogenaamde pedagogisch driehoek en de mismatch die daarin kan optreden.	
<i>Cultuur</i> : omschrijvingen van de diverse jeugdculturen in termen van muziekstijl, kleding, politieke opvattingen, alsmede de rol of functie van jeugdculturen.	
<p><i>Cultuur</i>: de kenmerken van de dominante cultuur in Nederland, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - seculariteit; - compromisbereidheid; - gelijkheid; - rationaliteit; - individualiteit. 	
<p><i>Visies</i>: verschillende benaderingen van cultuur en socialisatie, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - cultuur als essentie en cultuur als constructie; - cultuurrelativisme versus universalisme; - particularisme. 	
<p><i>Visies</i>: visies en standpunten van Nederlandse politieke partijen in het parlement over cultuur en socialisatie, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - gewenste aanpassingen van onderwijs; - mogelijke juridische veranderingen in samenlevings- en gezinsvormen van mensen; - jeugdzorg en kinderopvang. 	
<p><i>Visies</i>: de kern van diverse religieuze opvattingen, i.c. het godsbeeld, de belangrijkste rituelen, visies op mens en maatschappij, de diversiteit aan stromingen binnen een religie, van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het christendom; - de islam; - het jodendom; - het hindoeïsme; - het boeddhisme; - animistische religies. 	
<i>Visies</i> : de kern van het humanisme.	
Subdomein 7.11: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	
<i>Sociale orde</i> : op welke wijze subculturen en instituties als gezin, school, referentiegroepen werk, media, kerk, overheid bijdragen aan en invloed hebben op de sociale orde van de samenleving, sociale rollen en sociale relaties.	
<i>Sociale orde</i> : wat rol en rolpatronen en sociale relaties inhouden en op welke wijze deze orde van een samenleving vormgeven.	
<i>Gedrag</i> : het proces van socialisatie, in het bijzonder identiteitsvorming en identificatie, culturaliseren.	
<p><i>Gedrag</i>: soorten socialisatie, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - primaire socialisatie; - secundaire socialisatie; - tertiaire socialisatie; - gendersocialisatie; - politieke socialisatie; - religieuze socialisatie; - etnische socialisatie. 	

Domein 7: Cultuur en socialisatie	vervolg
Subdomein 7.11: Sociaal-economische dilemma's en problemen bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	vervolg
<p><i>Gedrag:</i> de volgende socialisatiemechanismen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - accommodatie; - adaptatie; - assimilatie; - conditionering; - conformering; - identiteitsvorming; - internalisatie; - imitatie; - in- en uitsluitingsmechanismen; - persoonlijkheidsvorming; - sociale controle (intern, extern). 	
<p><i>Gedrag:</i> de volgende socialisatie-doelen, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de overdracht van eigen cultuur en groepstrots; - bevordering van de weerbaarheid versus negatieve beeldvorming en uitsluiting; - de socialisering van wantrouwen tegen 'de anderen'; - het benadrukken van individualisme en 'kleurenblindheid'; - de vorming van een kosmopolitische houding. 	
<p><i>Gedrag:</i> de wijze waarop sanctionering bij opvoeding en socialisatie een rol speelt, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - positieve sanctionering; - negatieve sanctionering; - informele sanctionering; - formele sanctionering. 	
<p><i>Gedrag:</i> de te onderscheiden fasen in het socialisatieproces, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de kleuterfase; - de kindfase; - de adolescentiefase; - de volwassenfase. 	
<p><i>Gedrag:</i> de te onderscheiden opvoedingspatronen, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - overbeschermend; - verwaarlozend; - democratisch; - participatief; - repressief; - laissez-faire; - autoritair. 	
<p><i>Gedrag:</i> familievormen en verwantschapsrelaties, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het kerngezin; - de extended family; - patrilineaire relaties; - matrilineaire relaties. 	
<p><i>Beïnvloeding:</i> de wijze waarop het socialisatieproces in verband staat met persoonlijkheids- en identiteitsvorming.</p>	
<p><i>Beïnvloeding:</i> de wijze waarop socialisatie bijdraagt/hetzelfde is als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vorming van moraliteit; - vorming van het referentiekader; - en de betekenis van deze begrippen. 	
Subdomein 7.12: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	
<p><i>Sociaal-culturele theorieën en begrippen:</i> de kernredeneringen over cultuur en socialisatie, in het bijzonder over sociale ongelijkheid, cohesie en verandering in de samenleving, uit de volgende theorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> - systeemtheorie; - interpretatieve sociologie; - de historisch-vergelijkende sociologie; - de theorie van Bourdieu over sociaal, cultureel en economisch kapitaal (zie ook 1.12); - het behaviorisme; - het essentialisme; - het constructivisme; - theorie van de zelfdeterminatie; - de Thomasregel. <p>En de mate waarin deze redeneringen worden ondersteund door onderzoek.</p>	

Domein 7: Cultuur en socialisatie	vervolg
Subdomein 7.13: Sociaal-culturele dilemma's en problemen bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	
<p>Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de spanning tussen bevoogding en emancipatie; - de cultuur-natuurdiscussie; - problemen die in en met socialisatie kunnen ontstaan, waaronder de problematiek rond echtscheiding, deprivatie, (seksueel) misbruik, drugsmisbruik, kinderarmoede; - de mate waarin in socialisatie collectivistische of individualistische waarden dienen te worden overgedragen; - de controverse tussen evolutionaire, sociale en psychologische verklaringen van gedrag. 	
Subdomein 7.14: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: cultuur en socialisatie in de tijd	
<p><i>Verleden:</i> politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in historische tijdvakken die voor dit vraagstuk van belang zijn geweest, i.c.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - contemporaine geschiedenis: de veranderende betekenis van religie in Nederland sinds 1945; - contemporaine geschiedenis: ontwikkelingen van cultuur en socialisatie sinds 1945 in relatie tot individualisering, intensivering, informatisering, informalisering, internationalisering met nadruk op secularisering, emancipatie, gendervraagstukken en sociale bewegingen; - contemporaine geschiedenis: het ontstaan van jeugdculturen; - contemporaine geschiedenis: democratisering van het huishouden en andere instituties. 	
Subdomein 7.15: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: cultuur en socialisatie in de wereld	
<p><i>Andere samenlevingen:</i> het verschil van de Nederlandse samenleving met andere samenlevingen op het gebied van onderwerpen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de open/gesloten cultuur; - masculiene en feminiene waarden; - de ik- of wij-cultuur; - de collectivistische cultuur. 	
Subdomein 7.16: Burgerschap en kritisch denken bij het vraagstuk cultuur en socialisatie	
<p><i>Begrip en vaardigheden:</i> de bovengenoemde inhouden, in het bijzonder rond waarden- en normenoverdracht, kwesties rondom jeugd en jeugdculturen, socialisatieproblemen, de rol van instituties, religie, emancipatie, de discussies hierover.</p> <p><i>Aanzetten tot participatie:</i> deze kennis, door die te gebruiken om zelf een actieve rol te spelen in instituties, om te gaan met verschillen, dit te bevorderen bij leerlingen, zo zelf te participeren en/of leerlingen te laten participeren op micro- (de eigen directe leefomgeving), meso- (instituties als school of vrije tijd) en macroniveau (de sociale en politieke context van de (internationale) samenleving als geheel).</p> <p><i>Kritische beschouwing:</i> de betrouwbaarheid van deze informatie: beoordelen, feiten aanvaarden, veronderstellingen en interpretaties onderscheiden, logisch geldige redeneringen herkennen en geven, oordelen en verantwoorden.</p> <p>Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.</p>	

Domein 8: Internationale betrekkingen
<p>Het zevende sociale en politieke vraagstuk dat in maatschappijleer aan de orde komt, is op welke wijze de samenleving omgaat met andere samenlevingen en de wijze waarop dat al dan niet tot vreedzame betrekkingen leidt. In de moderne samenleving is dit een vraagstuk van de wijze waarop landen op het internationale speelveld opereren. Dit is een fundamenteel sociaal en politiek vraagstuk, mede omdat elke samenleving voor de opgave staat met andere samenlevingen een (vreedzame) relatie op te bouwen, omdat de samenleving hier voordeel van heeft. In dit domein bestuderen we de hedendaagse Nederlandse rol in dit speelveld en vergelijken die met de wijze waarop andere samenlevingen hierin opereren. De tweedegraadsdocent maatschappijleer/maatschappijkunde en de docent burgerschap dienen kennis te hebben van dit vraagstuk, mede omdat hij hier zelf les in geeft.</p> <p>In domein 1 werkten we de benaderingswijzen maatschappijleer uit. In dat domein gaven we de sociaalwetenschappelijke basiskennis zoals met die benaderingswijzen gerangschikt kan worden. In de domeinen 2 tot en met 8 maken we opnieuw van de benaderingswijzen gebruik. Nu door deze op sociale en politieke vraagstukken toe te passen. In dit domein bestuderen we zo internationale betrekkingen door daarvan de politiek-juridische, sociaal-economische, sociaal-culturele en veranderings- en vergelijkingsaspecten uit te werken.</p>
Indicatoren van bachelorsniveau
<p>Docenten maatschappijleer kunnen de politiek-juridische benaderingswijze toepassen op dit domein. Zij kunnen beschrijven, herkennen, uitleg geven over, gebruikmaken van, verbanden zien in en/of voorbeelden noemen van:</p>
Subdomein 8.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving bij het vraagstuk internationale betrekkingen
<i>Rechtsstaat:</i> de inhoud van de Nederlandse Grondwet rond internationale betrekkingen.
<i>Rechtsstaat:</i> de inhoud en opzet van het Universele Verdrag van de Rechten van de Mens.
<i>Rechtsstaat:</i> de inhoud en opzet van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR).
<i>Rechtsstaat:</i> de inhoud en opzet van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).
<i>Rechtsstaat:</i> staten die in de internationale orde al dan niet als rechtsstaat kunnen worden aangemerkt en de redenen daarvoor en varianten daarop, zoals zogenaamde failed states, rogue states, staten met een democratisch tekort.
<i>Staat:</i> de wijze waarop internationaal staten worden erkend.
<i>Staat:</i> wat de volgende staatsvormen inhouden:
<ul style="list-style-type: none"> - federatie; - confederatie.

Domein 8: Internationale betrekkingen	vervolg
Subdomein 8.1: Politiek-juridische benaderingswijze: beleid en regelgeving bij het vraagstuk internationale betrekkingen	vervolg
<i>Recht:</i> belangrijke principes van en overwegingen bij internationaal recht:	
<ul style="list-style-type: none"> - non-interventiebeginsel; - volkssoevereiniteit; - subsidiariteitsbeginsel; - responsibility to protect. 	
<i>Recht:</i> van het internationale recht de volgende regels en gewoonten bij de EU en VN:	
<ul style="list-style-type: none"> - de totstandkoming van de bestuursorganen (kiesrecht); - het functioneren van de uitvoerende organen; - de wijze waarop de uitvoerende macht gecontroleerd wordt; - het wetgevingsproces dan wel de processen die tot besluiten leiden. 	
<i>Recht:</i> het onderscheid tussen richtlijnen en verordeningen in de EU.	
<i>Recht:</i> de wijze waarop in de VN beleid en regelgeving tot stand komt.	
<i>Beleid:</i> de algemene uitgangspunten van internationaal beleid, i.c.:	
<ul style="list-style-type: none"> - anarchistische internationale omgeving; - het streven van sommige landen naar hegemonie; - het streven naar machtsevenwicht. 	
<i>Beleid:</i> de beleidsdoelen van de Nederlandse overheid voor internationale betrekkingen, i.c.:	
<ul style="list-style-type: none"> - het nationale belang; - good governance; - de bevordering van de mensenrechten; - de handhaving van de internationale rechtsorde. 	
<i>Beleid:</i> de beleidsdoelen van de VN, i.c.:	
<ul style="list-style-type: none"> - de doelen uit het Handvest: actie ondernemen tegen problemen van de mensheid, onder andere op het gebied van vrede en veiligheid, klimaatverandering, duurzame ontwikkeling, mensenrechten, ontwapening, terrorisme, humanitaire en gezondheidsnoodsituaties, gendergelijkheid, goed bestuur, de voedselproductie; - de (nieuwe) millenniumdoelen of Sustainable Development Goals; - de akkoorden van Parijs. 	
<i>Beleid:</i> beleidsdoelen van de EU, i.c.:	
<ul style="list-style-type: none"> - het bevorderen van vrede tussen de lidstaten; - het bevorderen van economische samenwerking tussen de lidstaten. 	
<i>Beleid:</i> beleidsvormen en soorten beleidsuitvoering van ontwikkelingshulp en -samenwerking, i.c.:	
<ul style="list-style-type: none"> - multilateraal beleid en bilateraal beleid (inclusief de rol van partnerlanden); - medefinanciering; - humanitaire hulp; - noodhulp en structurele hulp; - gebonden en ongebonden hulp; - projecthulp en programmahulp; - microkredieten; - ontwikkelingsbeleid EU via het Europees ontwikkelingsfonds. 	
<i>Beleid:</i> monetair beleid, waaronder de activiteiten van het IMF en de Europese Centrale Bank, het beleid voor de euro mede in relatie tot het Stabiliteits- en Groeipact.	
<i>Beleid:</i> vormen van en onderscheid tussen unilaterale, bilaterale en multilaterale betrekkingen en beleid.	
<i>Beleid:</i> wat geopolitiek inhoudt.	
<i>Beleid:</i> wat good governance en global governance inhouden.	
<i>Politieke besluitvorming:</i> de wijze waarop in de EU beleid en regelgeving tot stand komen, met al dan niet gekwalificeerde meerderheden.	
<i>Politieke besluitvorming:</i> internationale betrekkingen als vraagstuk: het gegeven dat de internationale context van Nederland van invloed is en vice versa, tot uiting komend in specifieke sociale en politieke vraagstukken, waaronder:	
<ul style="list-style-type: none"> - internationale (economische) samenwerking; - verdeling van macht en welvaart; - internationale veiligheidsvraagstukken; - duurzaamheidsvraagstukken; - bevolkings- en migratievraagstukken. 	

Domein 8: Internationale betrekkingen	vervolg
Subdomein 8.2: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische actoren bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Politieke actoren:</i> de samenstelling, totstandkoming, taken en rollen van de volgende organen van de EU:	
<ul style="list-style-type: none"> - het Europees Parlement; - de Europese Raad; - de Raad van Europese Unie; - de Europese Commissie; - de ECB; - het Hof van Justitie van de Europese Unie. 	
<i>Politieke actoren:</i> de samenstelling, totstandkoming, taken en rollen van de volgende organen van de VN:	
<ul style="list-style-type: none"> - de Algemene Vergadering; - de Veiligheidsraad; - het secretariaat/de secretaris-generaal; - het Internationaal Gerechtshof. 	
<i>Politieke actoren:</i> de taken en rollen van de volgende organen van de VN:	
<ul style="list-style-type: none"> - de UNHCR; - de UNESCO; - de Wereldbank. 	
<i>Politieke actoren:</i> de taken en rollen van overige internationale organisaties:	
<ul style="list-style-type: none"> - de NAVO, inclusief de samenstelling van dit orgaan; - het IMF; - de G20; - de WTO; - de WHO; - het ILO; - de OVSE; - de Raad van Europa; - het Europees Hof van de Rechten van de Mens; - het Internationaal Strafhof. 	
<i>Politieke actoren:</i> de meest betrokken ministeries en hun taken bij het aanpakken van dit vraagstuk.	
<i>Politieke actoren:</i> de verschillen tussen supranationale en intergouvernementele organisaties.	
Subdomein 8.3: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische aandachtsgebieden bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Democratie:</i> welke soorten mensenrechtenschendingen in welke regio's of landen voorkomen.	
<i>Macht:</i> diverse machtsmiddelen van internationale actoren, i.c.:	
<ul style="list-style-type: none"> - militaire samenwerking of middelen; - economische samenwerking of sancties, boycot; - culturele samenwerking. 	
<i>Macht:</i> de wijze waarop grootmachten hun stempel kunnen drukken op internationale afspraken.	
Subdomein 8.4: Politiek-juridische benaderingswijze: politiek-juridische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Politieke theorieën en begrippen:</i> de kernredenering van de volgende theorieën over internationale betrekkingen:	
<ul style="list-style-type: none"> - realistische theorieën; - marxistische theorieën; - liberale theorieën; - sociaal-constructivistische theorieën; - politiek-psychologische theorieën. 	
En de mate waarin deze redeneringen worden onderbouwd door onderzoek.	
Subdomein 8.5: Politiek-juridische dilemma's en problemen bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Politieke dilemma's en problemen.</i> Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals:	
<ul style="list-style-type: none"> - de relatie tussen regionalisering en mondialisering; - de opkomst van eventuele nieuwe grootmachten en daarmee veranderende machtsverdeling; - het mogelijke democratische tekort in internationale politieke organen en de oorzaken daarvan; - de problemen in de Eurozone; - de problemen in en discussie over verdergaande of juist afnemende samenwerking in de EU; - de mogelijke hegemonie die uitgaat van de zogenaamde Washington Consensus; - het veiligheidsdilemma; - de spanning tussen internationale samenwerking en nationale autonomie; - de spanning tussen verschillende beleidsterreinen (economie en mensenrechten, milieu en economie). 	

Domein 8: Internationale betrekkingen	vervolg
Subdomein 8.6: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische actoren en functies bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Actoren:</i> de taken en rollen van internationale sociaal-economische actoren, i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - ngo's; - medefinancieringsorganisaties (inclusief hun rol in ontwikkelingsbeleid); - multinationals. 	
<i>Actoren:</i> de globale doelstellingen en werkwijzen van de volgende ngo's: <ul style="list-style-type: none"> - Amnesty International; - het Rode Kruis; - Artsen zonder Grenzen; - het Wereld Natuur Fonds (WWF). 	
<i>Functies.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
Subdomein 8.7: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische aandachtsgebieden bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Economische orde:</i> internationale afspraken op het terrein van de economie (waaronder de Washington Consensus, WTO).	
<i>Economische orde:</i> de globale werking van internationale arbeids- en kapitaalmarkten.	
<i>Economische orde:</i> internationale handel en economie, waaronder de volgende begrippen: <ul style="list-style-type: none"> - ruilvoet; - BNP en NI; - welvaart; - de betalingsbalans; - protectionisme; - de informele sector in ontwikkelingslanden; - de schuldenproblematiek van ontwikkelingslanden; - retributies; - comparatieve kosten; - de interne markt van de EU. 	
<i>Structuur.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
<i>Belangen.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> het verschil tussen mondiale en internationale ongelijkheid.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> de relatie tussen sociaal-economische ongelijkheid en verschijnselen als armoede, migratie, schuldenproblematiek en blootstelling aan klimaatveranderingen.	
<i>Sociale ongelijkheid:</i> de ernst en omvang van mondiale armoede en onderontwikkeling, tot uiting komend in: <ul style="list-style-type: none"> - de Human Development Index; - het BBP en BNI per hoofd van de bevolking. 	
Subdomein 8.8: Sociaal-economische benaderingswijze: sociaal-economische begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Sociaal-economische theorieën en begrippen:</i> de kernredeneringen over onderontwikkeling uit de volgende theorieën: <ul style="list-style-type: none"> - de centrum-periferie-theorie; - de convergentietheorie; - de dependenciatheorie; - de divergentietheorie; - stages of economic growth; - unbalanced growth; - de wereldsysteemtheorie; - de theorie van formaliseren informele economie (De Soto); - de theorie van diversificatie van (onder)ontwikkeling (Rosling). En de mate waarin deze redeneringen worden onderbouwd door onderzoek.	
Subdomein 8.9: Sociaal-economische dilemma's en problemen bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
Bovenstaande veronderstelt dat docenten in staat zijn deze dilemma's en problemen te kennen en/of herkennen en relevante argumenten bij de analyse ervan en standpuntbepaling erbij te gebruiken, zoals: <ul style="list-style-type: none"> - problemen en discussie rondom (nieuwe) handelsverdragen (zoals TTIP), eerlijke handel, armoedebestrijding en consequenties voor het milieu; - de mogelijke macht van multinationals; - de mate van wenselijke verwevenheid van de internationale economie en de (on)mogelijkheid van nationale staten of internationale organisaties hier beleid in te voeren. 	

Domein 8: Internationale betrekkingen	vervolg
Subdomein 8.10: Sociaal-culturele benaderingswijze: cultuur en visies bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Cultuur:</i> voorbeelden van culturele beïnvloeding door internationalisering in: <ul style="list-style-type: none"> - voedsel en eetpatronen; - kleding; - omgangsvormen; - muziek, kunst. 	
<i>Visies:</i> verschillende visies in discussies over identiteiten van mensen, waaronder nationale en regionale identiteiten en wereldburgerschap.	
<i>Visies:</i> de visie van anders- of antiglobalisten op internationale samenwerking.	
<i>Visies:</i> de visies en standpunten van Nederlandse politieke partijen in het parlement over: <ul style="list-style-type: none"> - Europese samenwerking; - militaire internationale samenwerking; - samenwerking in VN verband (vredesmissies). 	
Subdomein 8.11: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele aandachtsgebieden bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Sociale orde.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
<i>Gedrag:</i> activiteiten die Nederlanders als onderdeel van de civil society ondernemen om internationale problemen te helpen oplossen, i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - donaties; - inzamelingsacties; - lidmaatschappen ngo's. 	
<i>Beïnvloeding:</i> de stereotypering van ontwikkelingslanden als probleemgebieden (oorlog, honger, mislukte staten).	
<i>Beïnvloeding:</i> selectieve media-aandacht voor ontwikkelingslanden en mondiale vraagstukken.	
Subdomein 8.12: Sociaal-culturele benaderingswijze: sociaal-culturele begrippen, concepten en theorieën bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Sociaal-culturele theorieën en begrippen.</i> Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
Subdomein 8.13: Sociaal-culturele dilemma's en problemen bij het vraagstuk internationale verhoudingen	
Geen zelfstandige, domeineigen inhoud.	
Subdomein 8.14: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: internationale betrekkingen in de tijd	
<i>Verleden:</i> politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in historische tijdvakken die voor dit vraagstuk van belang zijn geweest, i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - vroegmoderne tijd: het handelskapitalisme; - moderne tijd (het tijdvak van burgers en stoommachines): het neokolonialisme en imperialisme; - moderne tijd (het tijdvak van de wereldoorlogen): kerngebeurtenissen in WO I en WO II, opkomst van de internationale rechtsorde (Volkenbond en Verenigde Naties); - contemporaine geschiedenis: kernmerken en kerngebeurtenissen in de Koude Oorlog; - contemporaine geschiedenis: dekolonisatie; - contemporaine geschiedenis: de geschiedenis van de EU (uitbreiding van het aantal lidmaatschappen, het ontstaan van rechtsvoorgangers EU (EGKS, EEG, EG)); - contemporaine geschiedenis: de opkomst van nieuwe grootmachten, New Industrialized Countries, BRIC-landen, post-Koude Oorlog, War on Terror. 	
Subdomein 8.15: Veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: internationale betrekkingen in de wereld	
<i>Andere samenlevingen:</i> politiek-juridische, sociaal-economische of sociaal-culturele ontwikkelingen in andere landen of regio's die voor dit vraagstuk van belang zijn (geweest), i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - hedendaagse regionale conflicten: conflicten in Midden-Oosten, conflicten in de voormalige Sovjet-Unie, conflicten in Afrika, conflicten in Oost-Azië; - mondiale urbanisatie; - de internationalisering van economische verwevenheid; - de internationalisering van milieuvraagstukken. 	
Subdomein 8.16: Burgerschap en kritisch denken bij het vraagstuk internationale betrekkingen	
<i>Begrip en vaardigheden:</i> de bovengenoemde inhouden, in het bijzonder de EU en VN, de besluitvorming daarin en de wijze waarop internationale vraagstukken worden aangepakt, vraagstukken van onderontwikkeling, de rol van ngo's.	
<i>Aanzetten tot participatie:</i> deze kennis, door die te gebruiken om zelf een actieve rol te spelen in internationale samenwerking en uitwisseling, zo zelf te participeren en/of leerlingen te laten participeren op micro- (de eigen directe leefomgeving), meso- (instituten als school of vrije tijd) en macroniveau (de sociale en politieke context van de (internationale) samenleving als geheel).	
<i>Kritische beschouwing:</i> informatie over ontwikkelingen in de internationale context: de betrouwbaarheid van deze informatie beoordelen, feiten aanvaarden, veronderstellingen en interpretaties onderscheiden, logisch geldige redeneringen herkennen en geven, oordelen en verantwoorden.	
<i>Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.</i>	

Domein 9: Vakdidactiek maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap
In aanvulling van algemeen onderwijskundige kennis.
Indicatoren van bachelorsniveau
Docenten kunnen overzicht en ordening geven in en uitleg geven over de voor maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap vakspecifieke concepten en inhouden. Zij kunnen daartoe in materiaal voor leerlingen, scholen, ouders, inspectie en andere belanghebbenden een uitwerking geven van onderstaande zaken:
Subdomein 9.1: De inhoud van het schoolvak in tweedegraadsgebied overzien
De thema's van vmbo-maatschappijleer.
De thema's van maatschappijkunde.
De thema's van havo-/vwo-maatschappijleer.
De thema's van havo-maatschappijwetenschappen.
De thema's van vwo-maatschappijwetenschappen.
De dimensies van mbo-burgerschap, inclusief kritisch denken en vitaal burgerschap.
De benaderingswijzen of invalshoeken, i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - de politiek-juridische invalshoek of benaderingswijze; - de sociaal-economische invalshoek of benaderingswijze; - de sociaal-culturele invalshoek of benaderingswijze; - de veranderings-/vergelijkingsinvalshoek (historisch vergelijkend, geografisch vergelijkend). En docenten kunnen dit leerlingen laten gebruiken om hen daarmee zelfstandig sociale en politieke vraagstukken te laten analyseren.
Het vakconcept en vakeigene van maatschappijleer (inclusief maatschappijkunde, maatschappijwetenschappen en burgerschap op het mbo), i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - de opzet, conceptuele overwegingen en ontwikkelingen bij deze vakken en de daaraan voorafgaande geschiedenis; - deze schoolvakken als toepassing van de benaderingswijzen en/of dimensies om daarmee samenlevingsvraagstukken te analyseren; - de verbondenheid van deze schoolvakken met de basiswetenschappen politicologie en sociologie en de overige sociale wetenschappen als hulpwetenschappen en de sociaal wetenschappelijke methodieken die deze sociale wetenschappen kenmerken; - deze schoolvakken als vakken die prominente sociale en politieke vraagstukken verdiepen door deze vanuit sociaalwetenschappelijke theorie en begrippen te bestuderen, en zo naar wetmatigheden in het menselijk samenleven zoeken en als zodanig aan de vorming van leerlingen bijdragen; - deze studie van structuren van en processen in maatschappij en politiek, om daarmee leerlingen begrip over het menselijk samenleven bij te brengen, dan wel hen nuttige kennis te bieden om als burger in die samenleving te kunnen functioneren; - de bestudering van sociale en politieke vraagstukken, een verbinding vormen met actuele kwesties en zo een belangrijke rol spelen bij het analyseren van deze kwesties, mede in het geval leerlingen op school daarover vragen en meningen formuleren.
Algemene vaardigheden maatschappijleer (inclusief maatschappijkunde, maatschappijwetenschappen en burgerschap op het mbo), i.c.: <ul style="list-style-type: none"> - zelf gebruikmaken en leerlingen gebruik laten maken van de politiek-juridische, sociaal-economische, sociaal-culturele en vergelijkende (historisch en geografisch) benaderingswijzen (invalshoeken) om structuren en processen van maatschappij en politiek en (actuele) maatschappelijke en politieke vraagstukken (zelfstandig) te kunnen bestuderen en analyseren; - zelf gebruikmaken en leerlingen gebruik laten maken van de vaardigheden en leerstrategieën, te weten beoordelings-, argumentatie- en informatievaardigheden, die binnen deze schoolvakken worden toegepast om structuren en processen van maatschappij en politiek en (actuele) maatschappelijke en politieke vraagstukken en verschijnselen te bestuderen; - zelf herkennen en leerlingen laten herkennen van de dilemma's en (mogelijke) conflicten bij (actuele) maatschappelijke en politieke vraagstukken; - zelf onderscheid aanbrengen en leerlingen onderscheid laten aanbrengen tussen eigen mening en sociaal wetenschappelijk onderbouwd feit, wet of wetmatigheid; - met behulp van sociaal wetenschappelijke methodieken (subdomeinen 1.14 en 1.15) zelf valide conclusies trekken en leerlingen valide conclusies laten trekken over (actuele) sociale en politieke vraagstukken en problemen.
Subdomein 9.2: Programma maatschappijleer en burgerschap vormgeven
De eindexamenprogramma's, eindtermen en andere brondocumenten voor de inhoud van genoemde schoolvakken (met uitzondering van maatschappijwetenschappen) op alle schooltypen, inclusief burgerschapsvorming en – competenties en kerndoelen van mens en maatschappij.
De vaardigheid om een eigen visie op onderwijs, mens en maatschappij, maatschappijleer, maatschappijkunde, burgerschap en het beroep te formuleren en discussies over het vak te plaatsen in een breder kader van eigen en andere onderwijsvisies.
De vaardigheid om onderwijsvernieuwingen, de debatten en het onderzoek hierover te beoordelen en, indien van toepassing op maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap in het mbo, deze op een zinvolle manier in onderwijsprogramma's te verwerken.
Verschillende leer- en onderwijstheorieën in de diverse vormen van maatschappijleer- en burgerschapsonderwijs.
Concrete inhouden voor schoolexamens en de vaardigheid om deze aan leerlingen, de school, ouders en inspectie uit te leggen en te verantwoorden.
Concrete inhouden voor PTA's en de vaardigheid om deze aan leerlingen, de school, ouders en inspectie uit te leggen en te verantwoorden.
De vaardigheid om onderwijs- en examenprogramma's in leerdoelen (kennen, kunnen en houding) op elk onderwijsniveau, met samenhang tussen de domeinen en onderwerpen, in logische reeksen les- en leerdoelen voor een lessenserie maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap om te zetten, en leerlingen waar mogelijk daarop aanvullende, eigen leerdoelen te laten formuleren.
Subdomein 9.3: Leerlijnen toepassen
De relatie tussen maatschappijleer, maatschappijkunde burgerschap en andere (verwante) schoolvakken in de verschillende schooltypen.
De vaardigheid om de relatie en verwantschap met andere schoolvakken te gebruiken om tot vakoverstijgende projecten of lessen te komen.
De continuïteit en verandering in en samenhang tussen maatschappijleeronderwijs op verschillende schooltypen.

Domein 9: Vakdidactiek maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap	vervolg
Subdomein 9.4: Werkvormen en leermiddelen gebruiken	
De vaardigheid om werkvormen te kiezen die onderwijsdoelen plezierig en efficiënt realiseren.	
De vaardigheid om bewust te kiezen uit de verschillende didactische werk- en spelvormen en toepassen ter realisering van bepaalde onderwijsdoelen (effectieve werkvormen).	
Een grote diversiteit aan didactische werk- en spelvormen (docentgestuurd, leerlinggestuurd en gedeelde sturing).	
De vaardigheid om bewust te kiezen voor lesgebonden docent- en/of leerlingactiviteiten.	
De vaardigheid om voor leerlingen actieve werkvormen toe te passen wat betreft beeld, tekst, methoden, audiovisueel materiaal, praktische cases, websites en software waarin de kennis en inzichten zoals omschreven in de kennisbasis verwerkt zijn.	
De vaardigheid om werkvormen in nuttige volgorde te kiezen ter bevordering van het effectief verwerven van kennis en vaardigheden, of leerlingen hierin bewust een keuze te laten maken voor een eigen volgorde daarin.	
De vaardigheid om een leerklimaat voor leerlingen te bevorderen waarin zij de ruimte voelen om maatschappijkritische opmerkingen te maken, controversiële onderwerpen kunnen worden besproken of actuele kwesties aan de orde gesteld worden waarover zij recentelijk kennis hebben genomen.	
De vaardigheid om excursies naar of praktijksimulaties in maatschappelijke en politieke instituten te organiseren om zo maatschappijleergebonden kennis en vaardigheden van leerlingen te bevorderen en burgerschap in de praktijk te bevorderen.	
De vaardigheid om verschillende debat- en gespreksvormen toe te passen teneinde aan te sluiten bij actuele maatschappelijke en politieke discussies, leerlingen te laten zien dat zij deelgenoot (kunnen) zijn van deze discussies en leerlingen actief te stimuleren gestructureerd debat en argumentatie te laten gebruiken.	
De vaardigheid om leerlingen relevante actualiteit in de les te laten gebruiken en te koppelen aan de inhoud van het maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap in het mbo.	
De vaardigheid om alle maatschappijleer-, maatschappijkunde- en burgerschapsmethoden ter overzien, te karakteriseren en te kwalificeren.	
De vaardigheid om een beargumenteerde selectie te maken uit het aanbod van leermiddelen en lesmethoden.	
De vaardigheid om criteria voor de kwaliteit van lesmethoden en andere leermiddelen te formuleren en toe te passen.	
De vaardigheid om de correctheid van de methode en andere leermiddelen inhoudelijk te beoordelen en aanvullingen en/of verbeteringen te verantwoorden.	
De vaardigheid om het aanbod van leermiddelen en methoden indien wenselijk of noodzakelijk aan te vullen met eigen materiaal.	
De vaardigheid om met gebruikmaking van de eigen kennis van en vaardigheid met sociaalwetenschappelijk onderzoek (zie subdomeinen 1.14 en 1.15) leerlingen eenvoudig sociaalwetenschappelijk onderzoek te laten uitvoeren.	
Subdomein 9.5: Evaluaties ontwikkelen	
Verschillende evaluatie- en toetsvormen (voor kennis, vaardigheden voor diverse doelgroepen).	
De vaardigheid om op de doelgroep gerichte evaluatie- en toetsvormen te maken die een rechtstreeks verband hebben met onderwijs- en maatschappijleerdoelen (subdomein 9.3).	
De vaardigheid om te toetsen op het hoogst mogelijke eindniveau.	
De vaardigheid om een precieze toetsinstructie voor leerlingen te maken.	
De vaardigheid om een toets te voorzien van een toetsmatrijs.	
De vaardigheid om voor alle evaluatie- en toetsvormen een antwoordmodel te maken en normering vast te stellen.	
De vaardigheid om de gegeven antwoordmodellen (zelf gemaakt of, in het geval van examens, centraal gegeven) correct toe te passen.	
De vaardigheid om evaluatie- en toetsvormen te construeren die voldoende valide, betrouwbaar en discriminerend zijn.	
De vaardigheid om de effectiviteit van de eigen maatschappijleerlessen te beoordelen en, eventueel met input van de leerlingen, aan te geven welke didactische handelingen en keuzes die effectiviteit hebben beïnvloed.	
Subdomein 9.6: Leerlingen betrekken bij maatschappijleer en burgerschap	
De vaardigheid om de relevantie van maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap op het mbo voor de dagelijkse leefwereld van de leerlingen aan de leerlingen duidelijk te maken, of leerlingen dit zelf te laten onderzoeken.	
De vaardigheid om leerlingen te laten ontdekken dat burgerschap en maatschappelijk gedrag, gedrag kan zijn waarbij zij actief worden in de buurt, instituties, maatschappelijke en politieke organisaties, en leerlingen te stimuleren hierin te participeren.	
De vaardigheid om leerlingen te laten ontdekken dat zij mogelijkheden hebben om met maatschappijleer hun betrokkenheid bij en aandacht voor maatschappelijke en politieke vraagstukken/problemen te verhogen.	
De vaardigheid om de motivatie van leerlingen voor maatschappijleer en burgerschap en de daarin behandelde onderwerpen en thema's te gebruiken en te verhogen, onder andere door diverse handelingsperspectieven te bieden.	
De vaardigheid om cognities, affecties en attitudes van leerlingen te herkennen en zicht te hebben op hoe deze preconcepties het leren van maatschappijleer en burgerschap beïnvloeden.	

Domein 9: Vakdidactiek maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap

vervolg

Subdomein 9.7: Taalgericht vakonderwijs

De vaardigheid om bij het geven van instructies en uitleg, het lezen van een tekst, samenwerken aan een opdracht, taalleren en leren voor maatschappijleer te combineren (Taalgericht vakonderwijs of Taalontwikkelen vakonderwijs), waardoor:

- aspecten van taalontwikkeling tijdens (vak)lessen (verschillende contexten, DAT en CAT, woordenschat, vakdidactische werkvormen die taalontwikkeling ondersteunen en bevorderen) algemene schooltaak en specifieke vaktaal geleerd worden;
- de drie pijlers van taalontwikkelen onderwijs (context, taalsteun en interactie) tot uiting komen in maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap op het mbo;
- werkvormen maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap op het mbo geschikt worden voor taalgericht lesgeven;
- taalgericht toetsen en beoordelen bij maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap op het mbo plaatsvindt;
- lees- en leerstrategieën kunnen worden aangewend om begrip van leerstof maatschappijleer, maatschappijkunde en burgerschap op het mbo aan te leren.

Docenten kunnen van deze kennis gebruikmaken om verklaringen te geven, standpunten in te nemen, voorstellen te doen en nieuwe ideeën te ontwikkelen.

5 Redactie en validering

5.1 Redactieteam

Naam	Hogeschool
De heer drs. M.F.M. (Marcel) Mooijman, voorzitter	Hogeschool Rotterdam
De heer A.M.J. (Danny) Dingemans MEd	Fontys
De heer dr. H. (Hessel) Nieuwelink	Hogeschool van Amsterdam
De heer drs. K.B (Broer) van der Hoek	Hogeschool van Amsterdam
De heer drs. L. (Luuk) Kampman	NHL Hogeschool
De heer drs. H.P.M.J. (Hay) Janssen	Fontys
De heer drs. R.J. (Rudi) Serlé	Inholland

5.2 Valideringsgroep

Naam	Functie en organisatie
De heer drs. C. (Coen) Gelinck	Curriculumontwikkelaar, SLO
Mevrouw prof. dr. A (Ariana) Need	Hoogleraar, Universiteit Twente
De heer R.A. (René) Lentink	Docent vso maatschappijleer, Leo Kannerschool vso
Mevrouw R.R (Raquel) van der Linde-van Bentum BEd	Docent burgerschap, Wellant College (mbo)

Bijlage

Uitgangspunten kennisbases

Er zijn tussen de instellingen afspraken gemaakt over de vormgeving van de kennisbases. Alle kennisbases zijn opgezet volgens een vaste grondindeling waardoor ze onderling redelijk goed vergelijkbaar zijn. Hieronder is een aantal van deze uitgangspunten te lezen.

Minimale kennis

De kennisbases beschrijven voor alle opleidingen c.q. vakgebieden de minimaal noodzakelijke kennis die de student aan het einde van zijn opleiding moet hebben. Naar analogie van de termen zoals het SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) gebruikt, is een kennisbasis een 'richtinggevend inhoudelijk kader voor wat studenten minimaal moeten kennen aan vakinhouden en moeten beheersen aan (vak)specifieke vaardigheden'.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen kennis van het 'schoolvak' en kennis van de 'vakdiscipline en de daarbij behorende specifieke vaardigheden'. Kennis moet daarbij worden opgevat als 'het geheel van beheersingsniveaus dat van een startbekwame leraar mag worden verwacht' en dus niet alleen feiten-reproductie (taxonomie van Bloom) of feitelijke kennis (taxonomie van Romiszowski). Kennis omvat daarom ook de vakspecifieke vaardigheden van de startbekwame leraar.

Vakkennis, vakdidactiek en pedagogisch-didactische bekwaamheden

De beroepskennis van leraren heeft wortels in twee wetenschappelijke domeinen. In de eerste plaats in het domein van het vak (vakkennisbasis), en in de tweede plaats in de kennis over leren en onderwijzen in het algemeen (de generieke kennisbasis) en het desbetreffende vak in het bijzonder (vakdidactiek). De kennisbasis omvat de beschrijving van de vakinhoudelijke, (vak)didactische en pedagogische kennis en (vakspecifieke) vaardigheden die een student moet hebben. Het geheel van vakkennisbasis en generieke kennisbasis vormt de integrale 'body of knowledge and skills' die van een startbekwame leraar minimaal mag worden verwacht. Deze vormt tevens de basis van de bekwaamheidseisen zoals vastgelegd in het beroepsregister leraar. Binnen de profileringsruimte van elke instelling kan daarnaast nog verdere (inhoudelijke) verdieping en/of verbreding worden aangebracht.

Samenhangende en doorgaande leerlijnen

Het Nederlandse onderwijsbestel kent een structuur van naast elkaar opererende en elkaar opvolgende (doorgaande) leerlijnen. Per onderwijssoort (of soorten) wordt van een leraar een bepaalde wettelijke bevoegdheid/benoembaarheid verlangd. Door de overgangen in het onderwijs krijgt de lerende vaak te maken met andere onderwijsvormen en met leraren die anders zijn opgeleid. Om in elk geval de onderwijsinhoud tussen deze onderwijssoorten op elkaar af te stemmen en op elkaar aan te laten sluiten wordt ervoor gezorgd dat parallelle en doorgaande leerlijnen in de kennisbases, daar waar dat van toepassing is, herkenbaar zijn.

De leerlijn van 4 tot 18 jaar werkt de doelstellingen van het onderwijs uit in concepten¹ voor de hele leerlijn: vanaf basisonderwijs naar onderbouw vmbo en havo/vwo, bovenbouw vmbo (uitgewerkt naar leerwegen en sectoren), bovenbouw havo en bovenbouw vwo.

Deze concepten zijn evenzeer van belang voor studenten in het hbo die zich voorbereiden op het geven van onderwijs aan deze leerlingen (studenten). Door vanuit die gedachte de leerlijn 4-18 jaar uit te bouwen tot 22 jaar zouden de aankomende leraren goed op hun toekomstige beroep voorbereid moeten zijn. De leraar in de onderbouw moet daarbij, voortbouwend op wat in het basis-onderwijs is aangeboden, zijn leerlingen verder opleiden en voorbereiden op zijn profiel- en vakkenkeuze in de bovenbouw. En hij moet samen met de collega's die in de bovenbouw lesgeven, het onderwijsprogramma van zijn instelling ontwerpen en (gedeeltelijk) uitvoeren. De docent (vakmaster) in de bovenbouw moet zijn leerlingen goed voorbereiden op het vervolgonderwijs bij andere hbo- en universitaire opleidingen. De uitbreiding van de leerlijn tot 22 jaar is dus vanuit zowel bovenstaand standpunt als vanuit het standpunt van Dublin-descriptor 1 (de kennis moet die van het daaraan voorafgaande onderwijs overstijgen) noodzakelijk. De aankomende docent kan alleen dan vanuit een breder en dieper inzicht de vakinhoud vertalen naar goed onderwijs.

Niveau

NLQF, Dublin-descriptoren en de hbo-kwalificaties beschrijven het hbo-niveau (bachelor, master) op algemeen niveau; de bekwaamheidseisen van het lerarenregister beschrijven de specifieke beroepskennis van de leraar.

De lerarenopleidingen leveren startbekwame docenten af op hbo-bachelorniveau (NLQF-6) of hbo-masterniveau (NLQF-7 niveau). Dit betekent dat een startbekwame docent, conform de Dublin-descriptoren en de algemene hbo-kwalificaties die ook het noodzakelijke niveau beschrijven van de afgestudeerde hbo-er, een brede kennis moet hebben van in elk geval het vakgebied waarin hij les gaat geven. Ook moet hij boven de stof van dat vakgebied staan. In de huidige inrichting van het onderwijs betekent dit dat ook aandacht moet worden besteed aan de verwante of aanpalende vakken van het vakgebied waarin later wordt lesgegeven. Voor de leraar in het (v)mbo betekent het dat hij de beroepsgerichte toepassingen (en de ontwikkelingen) van het vak, de beroepstaal en de beroepsgroep 'kent'.

NB *Tijdens zijn loopbaan moet de leraar zijn kennis en vaardigheden, zowel op het gebied van zijn vak als van het ambt van leraar, via bij- en nascholing op peil houden. Datgene wat daarvoor nodig is wordt door de afgestudeerde, samen met zijn werkgever en in voorkomende gevallen met de lerarenopleiding, bepaald en vormgegeven.*

¹ De leerlijn 4-18 spitst zich toe op een beperkt aantal concepten die voldoen aan de volgende vier criteria:

1. De concepten representeren gezamenlijk de breedte van de opleiding.
2. De concepten kunnen verbonden worden met recente ontwikkelingen in het vak, didactiek of pedagogiek.
3. De concepten maken het mogelijk deze kennis voor leerlingen en studenten te structureren.
4. De concepten zijn leerbaar voor de desbetreffende groepen leerlingen en studenten.

Profileringsruimte

Het kader van de kennisbasis legt een brede en gemeenschappelijke basis vast, maar biedt ook de individuele instelling voldoende ruimte voor een eigen profilering. Een kennisbasis is niet gekoppeld aan een didactisch concept en legt voor de individuele instelling of opleidingsroute wat betreft de programma-opbouw en studielast van de afzonderlijke onderdelen niets vast. De instelling is zelf verantwoordelijk voor de implementatie van de kennisbasis. Zij stelt een onderwijs- en toetsprogramma vast dat volledig recht doet aan de kennisbasis én in overeenstemming is met het eigen didactisch concept en profilering van de instelling.

Colofon

Den Haag, september 2017

Uitgave

1Ovoordeleraar, Vereniging Hogescholen

Eindredactie en vormgeving

Elan, Rijswijk

www.1Ovoordeleraar.nl

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar worden gemaakt, zonder uitdrukkelijke toestemming van de uitgever. Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de auteurs, redactie en uitgever geen aansprakelijkheid voor de gevolgen daarvan.